

Аптекарь
Юрій Павлович Винничук

Події нового роману Юрія Винничука «Аптекарь» відбуваються у 1646–1648 роках спочатку у Венеційській республіці, а далі – у Львові. Історичне тло уміло використане для захопливої гри в дійсне-недійсне, де персонажі історичні сусідають з вигаданими, а їхні складні стосунки формуються у любовні трикутники. Фантазійні описи звучать як реальні, авторська вигадка відходить на другий план, змушуючи читача вірити у світ, витканий зі сну. Проза Ю. Винничука – це завжди інтригуюча оповідь завдяки бурхливій уяві майстра вишуканих стилізацій. Автор знову дивує тим, що новий роман, який поєднує у собі метафоричність і гострий сюжет, не схожий на жоден попередній. Хоча окремі натяки й алюзії еднають його з «Тангом смерті».

Юрій Павлович Винничук

Аптекарь

«У цьому місті, як і у Венеції, стало звичним зустрічати на ринку людей з усіх країн світу у власному вбранні... Місто віддалене від моря на понад сто миль. Але коли побачиш, як на Ринку при бочках мальвазії[1 – Мальвазія – вино з однойменного винограду, що росте на Середземномор'ї.] вирує натовп критян, турків, греків, італійців, зодягнених так, мовби щойно зішли з корабля, то здається, що тут порт відразу за брамою міста».

Мартин Груневег (1562 – після 1606), німецький купець і мандрівник.

Вступ

Вона біжить лісом, чорним і непривітним, ковзаючи у своїх легеньких чобітках та зашпортовуючись за хмиз і коріння, ожина шарпає стегна, гілки висмикують волосся, а вона біжить і дослухається до переслідувачів. Темні розчухрані ялиці тягнуть до неї своє галуззя, дорогу перепинає каміння, заросле слизьким мохом, а то й цілі скелі, з яких вистромлюються чорні руки і хапають її за плечі, зловісний шепіт обволікує з усіх боків. Здається, усе для неї в цьому лісі вороже, нема жодної можливості сховатися – бодай якоїсь нори чи печери, де можна зачаїтися, і щоб ніхто, окрім неї, не міг туди проникнути. Хочеться перетворитися на вивірку. Страх б'ється в її грудях, сльози заливають очі, вона відчуває, що задихається.

– Не хочу, не хочу, – шепоче вона і біжить, а над головою зриваються розлучені птахи і крають повітря крильми. Вона розуміє, що це кінець, їй не вдасться врятуватися, але надія ще жевріє. Голоси переслідувачів зливаються з шумом дерев, тріскотом гілок, голосним тупотом і брязкотом зброї. Вона біжить у них на очах і чує їхній регіт. Для них це звичайне

полювання. Вони її не помилують за те, що вчинила. За таке не милують. За таке убивають. Бо вона ніхто. Вона має не більше прав на життя, ніж яка-небудь комашка.

Ноги і руки печуть від безлічі подряпин, але все це ще можна стерпіти й пережити, головне – врятуватися, вирватися з лісу, адже він не безмежний. Вона впевнена, що біжить у правильному напрямку – туди, звідки її привезли. Ось-ось має вигулькнути прогалина, а там і луг, а на лузі пасовисько і люди. І їй уже здається, що бачить просвіти між деревами, бачить цілі снопи сонячного проміння. Вона біжить з усіх сил, відчуваючи, як повітря розриває їй груди. Повітря стає пекучим і болючим, вона вже дихає суцільними зойками і схлипами, але попереду манить до себе світло, яке вселяє надію, та не просто світло, а великий ясний простір, який вона зараз розпанахає своїм розпачливим криком, неймовірно голосним, таким, що докотиться до мурів міста.

Ліс розступається, вона вибігає на зруб, минаючи пеньки й зрізані стовбури, і тепер уже вірить, що врятується. Вона жодного разу не озирается, але чує їх, тих мисливців, які йдуть за нею. О, ні – не йдуть, вони ідуть на конях! І тут її пронизує страшний і безпросвітний здогад: вони з нею лише бавляться, розтягують утіху, і якби хотіли, то давно б уже наздогнали і затоптали копитами. Уся її втеча – тільки забава, розвага й не більше. Їй не вдасться вирватися за межі лісу. І тоді сили її покидають.

Розділ 1. Чорна опаска

Із записок Лукаша Гулевича, доктора медицини у місті Львові, писаних 23 березня року Божого 1648-го.

«Во ім'я Господа нашого, Ісуса Христа, і Пресвятої Богородиці хочу я, Лукаш Гулевич, будучи при пам'яті і в цілім розумі моїм, скласти отсе признання перед лицем смерті та на випадок, якби Бог милосердний душу мою з грішним тілом розлучив, тую в руки Владиці, Богу Отцю Вседержителю поручаю, уповаючи на милість Його. А тіло мое грішне, хто б у землю не поховав, за те йому, маю надію в ласці Божій, іж Бог милосердний заплатить.

Народився я у Страдчі під Яневом у родині місцевого пароха, де провів найкращі роки мого життя, сповнені безтурботності і тихого дитячого щастя, яке час від часу все ж було замрячене смертями і втратами. Родина моя була не надто заможною, але господарною, батько умів не тільки правити службу Богу, але й торгувати худобою, переганяючи у Мадярщину корів, а назад женучи коней, а при цьому не раз йому ще й доводилося давати відсіч розбишакам. Та з віком врешті покинув цю вигідну справу і завів пасіку. Отож він будь-якою ціною хотів, щоб я вивчився на когось путнього, бачачи, що з мене ані парох, ані гендляр не вийде, і збирав шеляг до шеляга, відмовляючи собі в найнеобхіднішому та вдягаючись у ту саму стару вицвілу реверенду, в якій заступив уперше на службу. Наколи я підріс і настала пора мене виряджати у світи, у батьків не залилося окрім мене нікого з дітей. Старший мій брат, як то було поширено серед

галичан, пішов на службу до королівських драгунів та загинув у бою з козаками Тараса Трясила. Дві менші сестри померли ще малими.

І коли настав той день, що тато вивів зі стайні коня, на якого хував і дмухав, не даючи йому до жодного запрягу, а воліючи всюди трюхикати на своїй старій шкапині, а мама з мокрим від сліз обличчям обцілювала мене, я з жахом усвідомив, що можу більше їх уже не побачити, адже я був доволі пізньою дитиною. Мені підкотився клубок до горла, і я ледве стримав себе, аби не просльозитися, відчуваючи, що це тільки ще більше засмутить моїх батьків. Той світ, який чекав на мене, манив мене і розкривав свої обійми, либонь, випустить мене не так скоро, і не знати, чи вдасться мені пристосовуватися до його примх і звичаїв. Я почувався, як пташина, що раптом вивалилася з гнізда. Попереду стелилася далека дорога без повернення, така подорож сильно відрізнялася від будь-якої іншої, яка б у кінцевому результаті вела до рідної брами. Моя дорога вела в незнане і не була обмежена в часі, вона могла тривати невідь-скільки, виплітаючи переді мною павутину стежок, лабіринти незвіданих путівців з тривожними знаками на перехрестях. Звичайно ж, я тоді ще не думав про те, що тільки така подорож, подорож без наміру на повернення, відкриває нам нові обрії і нові вікна.

Тато вручив мені невеличкого гаманця на дорогу і пояснив, що задля безпеки всі кошти на мое навчання передав Мордехаю Шіферу з Рави, від якого маю листа до його брата у Венеції, котрий поклав таку саму суму, яку отримав Мордехай, до «Banca della Piazza de Rialto». У Мойшеля, брата Мордехая, є невеликий заїзний двір, і він радо прийме мене. Мама мене перехрестила, і я побачив на її обличчі лише смуток і розпач. Вона вже знала наперед, що ми більше ніколи не побачимося, і прагнула відбити мій образ не тільки розпачливим поглядом у своїй пам'яті, але й доторком, узявши мое обличчя в долоні і провівши по ньому пальцями. Я притулив до вуст її руки, вони пахли коноплями, які мама щойно тіпала, і запах цей зостався мені у пам'яті на все життя.

Мандрівка моя до Венеції тривала два і пів тижня і не запам'яталася нічим особливим, хіба що в Клагенфурті у мене поцупили коня, заки я обідав у шинку. На щастя, торба моя була при мені. Отже, далі я добирався коли пішки, а коли возами, намагаючись не залишатися в дорозі наодинці, бо всюди підстерігали розбійники та різні волоцюги і пройдисвіти, які тільки й чекали на такого, як я, мандрівця. Заїзний двір «Під Срібною Черепахою», що містився у кварталі Ріальто, відповідав своїй назві лише частково, бо нічого срібного я там не помітив, але що усі й справді відзначалися черепахою неспішністю, то так. І хоч я відшукав туди дорогу доволі швидко, але коли став питати про пана Шіфера, то ніхто не міг второпати, чого я хочу, але при цьому вдавав, що з усією серйозністю замислюється над моїми словами, повторює їх, перебирає губами і корчить такі міни, мовби перебуває в неймовірно філософських роздумах. Я вже було й духом занепав, коли нарешті з'явився поважний коротконогий грубас і вдарив мене по рамені:

– А чи це не ти будеш Лукаш зі Страдча? То я якраз той, кого – ти шукаєш. Але тут я не Мойше Шіфер, а Мікаеле Чіффері, – і він зайшовся здоровим заразливим сміхом, який миттю підхопили всі присутні, а мені здалося, що й коні заіржали. – Тебе теж ніхто Лукашем тут кликати не буде, – потішив він мене, – і дуже скоро ти перетворишся на Луку або Лючіано.

По тих словах потягнув мене всередину і пригостив здоровецьким шматком паштету з тушкованою капустою, яку я залив глечиком вина, а відтак він пояснив, у який спосіб я маю отримувати кошти на навчання і проживання. Усі гроші були розпарцельовані так, аби щомісяця я міг діставати десять дукатів. І згодом я не міг не відзначити мудрості мого тата, який таким

ото робом убезпечив мене від молодецьких поривів розтринькати кошти завчасу, що частенько траплялося з різними спудеями на моїх очах.

І так я почав своє навчання в Падуанському університеті, спочатку на фармації, а потім на хірургії, що тривало з перервами добрих вісім років, бо в 1635-му році я ще поїхав до Кенігсберга, де став свідком першої у Європі хірургічної операції на шлунку, яку здійснив славетний пізніше хірург Даніель Швабе. Операція та була дуже цікава, трапився йому пацієнт доволі незвичний, а точніше хворий на голову, бо, надивившись на ярмарку на фокуси різних шелихвостів, загорівся і собі щось подібне показати сільським дівчатам. А що найбільше його вразили ковтачі ножів, то він, дурень непроторенний, узявши звичайного ножа, став теж у пельку запихати, не здогадуючись, що штукарі використовують задля цієї мети спеціальні ножі, лезо яких легко заходить у руків'я. Одне слово, він того ножа таки запхав собі в горлянку, а ніж і проник простісінько у шлунок.

Далі було так. Пацієнта прив'язали міцно до стола, дали йому випити шклянку аква віти, а тоді пан Даніель узяв ланцет і розтяв йому спочатку живота, а тоді й шлунок, запхав руку і витяг ножа, котрий, коли його зміряли, мав сім цалів.[2 - Цаль - як і дюйм - 2,54 см.] На щастя, той парубок був жилавим і без пуза, то легко вдалося його зашити. Публіка привітала цю дивовижну операцію оплесками, а пацієнта занесли на ношах до його дому. За кілька днів він уже ходив.

Це видовище мене так вразило, що я вирішив залишитися у Кенігсберзі ще трохи, понадто, що в 1637 році сталася друга знаменна подія, а я б сказав навіть революційна, бо в той час, як по всій Європі розпанахування трупа з науковою метою забороняли і переслідували, за винятком хіба трупів страчених злочинців, а студенти мусили трупи викрадати на цвинтарях, аби провадити досліди, професор Бутнер збудував свій приватний анатомічний театр, де хірурги уже мали змогу оперувати і робити розтини для ширшого кола учнів. Мушу сказати, що і мені пофортунило брати участь у таких операціях, ба навіть кілька здійснив власноруч.

Там таки у Кенігсберзі звела мене доля зі студентом Мартином Айрером з Зальцбурга, з яким ми потоваришували настільки, що не захотіли розлучатися, і я переконав його продовжити науку в Падуї. Він якраз вирішив після двох років навчання на хірургії, перейти на фармацію, а Падуя і Венеція славилися своїми фармацевтами. Отож, поки Мартин прів над старовинними фоліантами з фармакології, я учав на підпільні анатомічні лекції. У Падуї з анатомічними лекціями були проблеми після того, як папа Боніфаций VIII заборонив розтин трупів. Але безвиході не буває. Підпільна торгівля трупами процвітала. Щойно когось поховать - наступного дня його могила уже й порожня. Робилося це, звісно, потаємно, а викрадачі намагалися повертати могили у первісний вигляд. Траплялися випадки, коли задля зарібку навіть когось убивали, а труп продавали в університеті. Так що лекції з анатомії відбувалися у глухих підвалах і частіше серед ночі, аніж за дня.

Мешкали ми з Мартином разом в одній пані, яка провадила невелику пекарню, так що проблем із хлібом ми не мали, хоча здебільшого цупили його, аніж купували. Та згодом вона уже нас постачала хлібом задарма після того, як Мартин намовив її на омолодження. Процедура полягала в тому, що він їй став закапувати в очі сік беладони, від чого зіниці у неї розширювалися, і вона виглядала тепер мрійливою та загадковою, хоч і втрачала виразність зору. Обличчя вона намащувала Мартиновим кремом, який розгладжував зморшки, а настрій собі піднімала моїми краплями Афродіти, як назвали ми їх з Мартином, а насправді то був настій на звичайнісіньких мухоморах. Гриби я перетирав у ступці і заливав дуже міцною граппою, днів за два-три зціджував і розливав у маленькі флакончики. Завдяки краплям Афродіти наша господиня була завжди весела і розсміяна, могла реготати

без причини, аж заливатися, чим непогано приваблювала покупців, які й собі не стримувалися і хихотіли, заразившись її святковим настроєм. І врешті їй повелося таки обкрутити одного заможного купчика. Тепер вони реготали удвох, бо й купчик до тих крапель приласився, вихваляючи їх також як нестеменну підойму, в чому ми й самі переконалися, чуючи, які виляски долинають по ночах з їхньої спальні.

Скінчивши науку, я почав роззиратися, куди б мені прикласти добуті знання та яким би ото робом ще й удосконалити їх на практиці, а бажано при цьому знайти вигідне місце праці, бо батьківські гроші закінчилися, а самі вони на той час померли. Вертатися не було куди, та й у Падуї лишатися не було чого. Отож я перебрався до Венеції, сподіваючись наптити там щось вартісне. Але незабаром сталася подія, яка рішуче вплинула на моє життя і повернула його так, як я й не сподівався.

Венеційська республіка переживала незлецький час, торгівля розвивалася, гроші стікалися дзвінкими струмками, і ніщо не вішувало лиха, аж раптом наробили клопоту лицарі святого Іоанна, прозвані мальтійськими, що успадкували від тамплієрів церкву і монастир у Венеції. Були то люди, які зневажали всіх, хто живе з торгівлі, у той час, як ледь не вся Венеція торгувала, а отже венеційці з лицарями ненавиділи одне одного навзаєм та за кожної нагоди шпигали. На противагу венеційцям, лицарів ніщо так не цікавило, як священна війна з турками, і їх незмірно лютило, що Венеція, загрузнувши в епікурейському побуті, впивається насолодами тоді, як турки поступово захоплюють щораз ширші терени Європи. А вже й зовсім їх розлютило, що венеційці намагалися будь-що-будь втримати мир із султаном і нізащо не хотіли необачним кроком його порушити.

Лицарів венеційці терпіли і обмежувалися тільки нотами протесту, коли ті переходили межу, бо багато корисного ті лицарі чинили. Зокрема, іоаннітський шпиталь у Венеції був на диво зразковим, я сам у цьому переконався, коли відбував там практику з хірургії. Серед лицарів були дуже добрі медики, а вже про рівень гігієни нема що й казати, рівного не було ніде. Та не забували лицарі й давніх своїх традицій і час від часу тлумили турків, але не у відкритих битвах, а в піратських наскоках на турецькі кораблі, і, захопившись тим розбійницьким ділом, не гребували перетворюватися для Венеції на неабиякий клопіт. Та скільки б разів венеційські дожі не протестували й не обурювалися, лицарі на те уваги не звертали і продовжували своє розбишацтво навіть і після того, як у вересні 1644 року дож загрозив накласти арешт на все лицарське майно. За місяць після того лицарі спровокували війну.

Ми з моїм товаришем Мартином, котрий теж завершив науку, перебували саме на одному з лицарських кораблів, що був частиною ескадри із шести суден. Ми опікувалися пораненими, яких забрали з грецького острова Карпатос, викупивши їх з рук тамтешніх піратів. Дорогою перестріли турецький галеон, і командор ескадри Ріно ді Кавалья, бодай йому трясця, не довго розмірковуючи, наказав його взяти на абордаж. На галеоні вояків було як кіт наплакав, тож вони не дуже опиралися і хутко склали зброю. Зате, як потім з'ясувалося, на борту перебували багаті турецькі прочани, що прямували до Мекки. Серед них був також старший євнух султанського двору, кадій Мекки, а ще зо три десятки незлецьких гаремових одалісок і близько пів сотні грецьких рабів.

Захопивши судно, ескадра причалила на острів Кандію чи то пак, як прозвали його греки, Кріт, де лицарі висадили рабів і коней та запаслися водою. Але недовго ми перебували на Кандії, небагом з'явився венеційський чиновник, вилаяв нас і на поліг, аби лицарі покинули острів, бо він не мав жодного бажання наражатися на гнів турків. Відтак ми ще причалювали в різних кінцях острова, але з звідусіль нас гнали, як шолудивих псів, аж

поки ми не прибули на Мальту, де й покинули турецький корабель, що був уже й геть непридатний для плави.

Султан Ібрагім, якого всі мали за шаленця, бо і як можна було не збожеволіти, провівши все своє свідоме життя в ув'язненні, почувши про те, що сталося з галеоном, збісився не на жарт і наказав повбивати геть усіх християн імперії. Ледве його укоськали та впрохали відкликати цей наказ, але наміру помститися венеційцям, яких він тепер мав за призвідців того розбишацтва, не полишив. Для нього було достатньо, що лицарі причалювали на Кандії, яка належала Венеції, а отже венеційці мачали в тім свій писок.

За короткий час, коли ми з Мартином знову опинилися у Венеції, пролунала тривожна вість: султан споряджає велику військову флоту. Венеційці зі свого боку наготувалися до відсічі і набрали військо числом дві і пів тисячі, куди також входили військові інженери та медики. Ми відразу зголосилися до тієї команди, понадто, що коштів на прожиття у нас ставало щораз менше й менше, а працювати за дякую та за харч у лицарському шпиталі ми вже не могли, бо обносилися так, що небавом уже б на жебраків стали скидатися. І так ото на тридцяти галерах і двох галеасах під орудою Андреа Корнаро виплили ми 10 лютого 1645 року у напрямку Кандії, плануючи там закріпитися, бо всі тоді думали, що турки рушать на Мальту. Але в березні стало зрозуміло, що турки вирішили захопити саме Кандію. Тепер усе залежало від того, наскільки швидко прийде венеційська флота.

30 квітня чотириста турецьких вітрильників із п'ятдесятьма тисячами вояків проминули Дарданелли, а 25 червня завойовники вже висадилися на північному заході острова і захопили Ханью. Якби ми поквапилися, Ханью можна було б ще врятувати, але наша флота затрималася в дорозі, очікуючи ще двадцять п'ять вітрильників з Тоскани й Неаполя та від Мальтійського ордену і Папи Римського. Це була велика помилка, яка потім далася взнаки. Доки ми прибули на острів, турки обложили фортецю Сан Теодоро. Комендант Бяджо Джуліані, бачачи, що не втримає фортеці, дочекався початку облоги, впустив якомога більше турків усередину і підпалив склад із порохом – у повітря злетіли і турки, і мужні оборонці, і сама фортеця.

А далі на нас чигала халепа за халепою, бо, на жаль, венеційські скупердяї виділили на кампанію надто мало коштів, і Корнаро з великими труднощами міг набрати військо на самому острові. А потому адмірал Корнаро раптом з'їхав з глузду. Правду кажучи, ми й раніше зауважували за ним різні бзики і дивувалися, якому мудрагелеві спало на думку вибрати саме його на командувача флоти. Бо він, бувало, замикався у своїй каюті і нізачо не бажав виходити, коли до зарізу потребували якихось його вказівок, а замикався він там не задля якоїсь там феї Середземномор'я, а просто тому, що бавився восковими солдатиками, яких мав щось із сотню, та вів з ними баталії, розставляючи на підлозі та рачкуючи коло них, як жебрак, що збирає розсипані гроші. Одне слово, він чкурнув, пересівши на корабель, що мав завезти біженців до Венеції. Ми пробували відбити Ханью, але через шторми змушені були відступати.

Друга халепа не забарилася. Частина флоти під командуванням папського адмірала Ніколо Людовізі, володаря Пьомбіно, котрий і до того нарікав на експедицію та демонстрував свою нехоть до неї, повернулася додому. Венеція зосталася сам на сам із турками. Що й казати – Венеція і раніше мусила розраховувати лише на свої сили. Відтак з Венеції на Кандію почали вирушати кораблі за кораблями, вантажені розмаїтим спорядженням і харчами, та бракувало головного: на острові не було верховного головнокомандувача, не було людини, яка б могла очолити опір туркам. Сенат Венеції довго дебатував на цю тему, заки не вибрали самого дожа Франческо Еріццо, старого трухлявого гриба, що недавно тільки

відсвяткував свої вісімдесяті уродини, та ще й з таким розмахом, мовби країна не вела війни.

На щастя для Венеції, уже самі приготування до походу так старого вимотали, що за три тижні, 3 січня 1646 року, він оддав Богу душу. Його крісло успадкував Франческо Молін, теж уже чоловік старої дати, але венеційці геть відкинули ідею призначати верховного головнокомандувача. А що не вистачало грошей, то стали відкрито торгувати посадами прокураторів по двадцять тисяч дукатів кожна. Багатії відразу кинулися купувати, і небавом вдалося продати їх щось до пів сотні, але вже по вісімдесят тисяч. Далі за яких двісті дукатів продавали місця у Великій раді, а хто хотів увійти до стану аристократів, мусив узяти на утримання на весь рік тисячу вояків, а на це йшло вже не менше шістдесяти тисяч.

Одне слово, тяглася ця катеринка довго, венеційцям ніхто на допомогу не йшов, і союзників у них не було, але їхня фльота мужньо відбивала всі атаки невірних. Нас із Мартином приписали до корабля, що був під орудою Томазо Морозіні й називався «Санта-Каталіна». І ото, коли ми в числі двадцяти трьох кораблів блокували доступ до Дарданелл, втримуючи турецьку флоту в Мармуровому морі, для нас обох настав рішениць тієї затяжної кампанії.

Як я вже писав, султан Ібрагім був неабияким шаленцем, і те, що турецька фльота ніяк не могла пробитися крізь нас, вивело його з рівноваги. Він наказав негайно відрубати своєму адміралові голову. Наступний адмірал, добре розуміючи, яка його доля чекає, виявив подиву гідну рішучість і врешті-решт пробився крізь лінію наших кораблів.

Що й казати – наувихалися ми з Мартином за весь той час так, що ходили, як причмелені, бо довелося нам безліч куль добувати, а ще більше ран зашивати, руки й ноги ампутувати, а що медиків бракувало, то нас і на інші кораблі перекидали. За таку нашу спритність сам адмірал вручив нам по цілому гаману дукатів. Пробули ми в морі, беручи участь у нескінченних битвах та облогах майже півтора роки, і були б ще залишалися, але турецьке ядро зачепило мое коліно так невдатно, що я відразу став калікою, а Мартин втратив око. Мені було важко ходити на милицях і брати участь у битвах, як раніше, не маючи змоги на хуткий маневр, та ще й на кораблі, який увесь час вигойдувався. Користі з мене, як медика, було менше, хоч і намагався я ще віддано служити богові Асклепію. На щастя, прибуло нове медичне поповнення, і тоді було вирішено відправити нас назад до Венеції, хоча адмірал і був проти, допоки ми не пообіцяли йому, що як підлікуємося, то повернемося. Однак з мене тієї війни уже було досить, бо видно було й неозброєним оком, що кінця їй не буде і краю.

У Венеції ми справді підлікувалися, Мартин, щоправда, ока не врятував, але нога моя зажила, і я вже міг ходити без палички, хоч і накульгував. Ми з радістю надолужували те, що втратили на війні, пірнувши у гулянки та в любощні пригоди, деколи і з дуелями. Але, вочевидь, таке веселе життя, яке мали ми на ту пору, довго тривати не могло, бо гроші закінчувалися. Якийсь час я пробував самотужки знайти, куди б мені прибитися, але республіка перебувала у стані війни, на всьому економили, і медикам пропонували працювати лише за стіл та ліжко, хоч і обіцяли з часом знайти якісь кошти. Я подумав, що саме на таких умовах і працював майже увесь час, рідко коли отримуючи оплату, і вже у свої тридцять з лишком років мав би до чогось і доробитися, а то ні хати, ні дружини, ба навіть уже й на дівку грошей катма. Врешті, добре все розваживши та розуміючи, що й тієї жмені дукатів, що zostалися, небавом не стане, я вирішив вертати в Русь, згадавши про свого університетського товариша, який виїхав давніше, діставши запрошення у маєток черкаського полковника. Він же ж і мене переконував їхати з ним, мовляв, полковник зацікавлений, щоб мати у своїй полковій лікарні доброго хірурга, але я ще тоді мав деякі амбіції та

ілюзії, гадаючи, що зможу зачепитися десь в Австрії чи Баварії, а мо' й у Празі, бо після Падуї та Венеції якось не дуже баглося їхати в глушину. Однак на всі мої листи, надіслані різним герцогам та графам, я отримав відмову або мовчанку. Та восени вже довше роздумувати не було як, бо остаточне безгрозів'я нагадувало мені про себе щодня.

А тим часом мій товариш Мартин Айрер зібрався в дорогу до Львова, де чекала його спадщина по щойно померлому стрийкові. Небіжчик був аптекарем і то неабияким, а з титулом «королівський», бо щоразу, коли король прибував до Львова, його обслуговували лише в цій аптеці. Стрийко не мав дітей, а що був заможним міщанином, то повністю оплатив Мартинове навчання на фармації, бо Мартин, як і я, теж zostався сиротою.

На щастя, а хтозна, чи такі справді на щастя, про що, панове, зможете судити щойно наприкінці моєї оповіді, зголосився він до мене, аби я товаришував йому в подорожі, і на ту пору я дуже цим утішився. Мартин у Львові не мав нікого знайомого і ніколи там не бував, але багацько чув про те славне місто, отож мене підбивав лишатися з ним у Львові та разом провадити аптеку, водночас не занедбуючи лікарської практики. Мені не хотілося починати свою кар'єру з того, що буду сидіти в когось на шиї, але ради не було, і вирушили ми в дорогу в листопаді 1646 року. Альпи вже були вкриті снігом, і велетенські сосни обабіч гористого шляху вітали нас, наче вартові до пекла, бо хурдига снігова замітала обличчя, а коні налякано форкали і ледве чвалані. З Божою поміччю ми здолали цей важкий шлях, зрештою були не самі, а пристали до валки купців, а вже за Альпами зустріла нас тепла осінь і розкішні винниці Кремса та Шпіца, де ми на кілька днів зупинилися та посмакували тамтешні вина. І така гарна погода сприяла нам і далі, аж поки ми не проїхали Карпати, бо тут уже в Галицькій Русі чекали нас сніги.

Ми їхали сніговою долиною, яку продовжував припорошувати лапятий сніг, схилившись на кінські гриви та набундючившись, наче круки у своїх чорних плащах та чорних капелюхах, насунутих на очі. Інколи кидали погляд поперед себе, а відтак знову потуплювалися і дрімали, вигойдуючись у такт з головами коней. Далеко попереду в легкій поволоці уже вгадувалися дзвіниці Шкла з-поза земляного валу з частоколами.

І коли ми тішилися, що вже скоро за яких кілька миль опинимося у Львові і нарешті спочинемо в теплі та затишку, мені здалося, що я помітив попереду рух, щось темне мигнуло в кущах і причаїлося. Ми сповільнили коней, напружилися і поклали руки на пістолі. За хвилю з кущів пролунав постріл, Мартин зойкнув і припав до кінської шиї. Я вистрілив, у кущах хтось скрикнув, а коли друга куля пролетіла у мене над вухом, то, не розмірковуючи, вдарив коня шпорами і погнав просто на кущі, не даючи нападникові змоги перезарядити зброю. Звідти вискочив чоловік з мушкетом, другий лежав горілиць у крові і вже не дихав. Кінь вдарив передніми копитами розбійника, збив його з ніг, я зіскочив з коня і, приклавши кинджал до його горла, запитав:

– Хто вас послав?

– Ми... ми н-не знаємо... – закліпав з переляку той. – Ми сиділи в корчмі біля Краківської брами. До нас підійшов якийсь чоловік... його обличчя закривали криси капелюха... і темно там було. Тільки клинчик борідки стирчав. Він описав вас, дав нам гаманця і сказав, аби ми вас підстерегли на дорозі.

– Обох?

– Ні, того, хто має на оці чорну опаску. А якби був хтось при ньому, то і його.

- Але з вас кепські стрільці.

- Пальці, пане, за... закоцюбли, - голос у нього тремтів від страху. - Ми вас довго чекали... з самого ранку, а ви іно зараз прибули. Я казав, що треба б руки зігріти, але мій товариш не дозволив багаття розкласти.

Він би ще щось мовив, убачаючи у тому торохтінні своє спасіння, мовби тими словами хотів розжалобити, переконати, що нема тут його провини, що вони були лише найманцями, виконавцями чужої волі, і, коли я висмикнув з-за пояса мотузку і почав скручувати розбійникові руки, той полегшено зітхнув і замовк, маючи надію, що тепер його уже не вб'ють. Опісля я кинувся до Мартина. Той уже сповз з коня і важко дихав на снігу. Очі його були сумні. Рана в живіт очевидячки була смертельна, але я розщипнув на ньому каптан в надії, що куля вдарила іно в бік, але, на жаль, так не було.

- Спробую тебе довести до міста. Може, там зарадять.

- Ти добре знаєш, що не зарадять, - прошепотів Мартин. - Пам'ятаєш, скільки ми таких ран набачилися, коли малисьмо бурду з турками?

Він мав рацію, рана в живіт завше була безнадійною, бо внутрішній крововилив не давав жодних шансів. Мартин втрачав кров і блід на очах. Я був змушений хіба безсило спостерігати за тим, як він покидає цей світ, але заки ще був при пам'яті, я просив його, аби висловив свою останню волю, котру я виконаю будь-якою ціною. Він узяв мене за руку, стиснув і прошепотів:

- Обіцяй, що зробиш те, що я тебе попрошу.

Я кивнув. Тоді він зі зусиллям вказав рукою на торбу, приторочену до сидла, і продовжив, затинаючись:

- Там усі мої папери і заповіт стрийка. Там також є трохи грошей. Я однаково помру, а ти цим можеш скористатися. У стрийка нікого не було, окрім мене. Скажеш, що ти - то я, Мартин Айрер з Зальцбурга.

Я намагався заперечити і заспокоїти його, але кого я мав заспокоювати - такого самого медика, як і я? Він знав, що помирає, і не було на те ради. Однак погодитися на ту авантуру, яку він мені пропонував, я не міг. Мені здавалося, що то страшний гріх, переймати на себе чуже життя і жити ним, жити цим не своїм життям замість того, хто відійшов, і весь час усвідомлювати, що це не твоє життя, не твоя доля і не твоє щастя, а просто жити і смерть під язиком тримати. Авжеж, я можу розмовляти так, що ніхто й не здогадається, що я «Lukas Hulevici, natione Ucrainensis de district Galicia», як записався я в університеті, а не австрієць, можу і венеційцем прикинутися, але страх мене обіймав при думці, як я буду почуватися сам на сам зі собою, як буду намагатися забути своє ім'я і не видати себе, коли воно десь ненароком пролунає, хоч і звернене до когось іншого.

Усі ці думки промайнули вихором у моїй голові, а туманіючі очі Мартина дивилися з надією і вимагали негайної відповіді. Раптом пролунав глухий тупіт копит, і на овиді вигулькнув ще один вершник, теж у всьому чорному. Я висмикнув Мартинового пістоля і звів цингель, бо ану ж то хтось, хто найняв убивць. Вершник спішився і замахав обома руками, даючи зрозуміти, що не має лихих намірів. Ліве око його було закрите чорною опаскою. Вислухавши мою оповідь про те, що сталося, він поцікавився, чи збійці підстерігали саме нас.

– Невідомо, – відказав я. – Їм лише дали опис. Але під той опис і вашмосць підходить.

Незнайомець усміхнувся:

– Щоб мене дідько рогом штрикнув, коли я не довідаюся чогось більше. Піду перебалакаю.

Він пішов до розбійника, і за хвилю ми почули кілька глухих ударів та стогін: «Милосердя! Милосердя!». Відтак пролунав ще один удар, хрипіння, і все стихло. Незнайомець повернувся.

– Так виглядає, що вони й справді не знали, на кого чекали. Може, на мене, а може, й ні. Єдине, в чому признався, що мали забрати торбу, але вміст торби їм невідомий. А що ми всі при торбах, то й далі нічого не ясно.

– Може, не варто було його убивати? – сказав я. – Міг би вказати нам замовника.

– Яким робом? За клинчиком борідки? Чи за голосом, який нашіптував їм на вухо? Нехай іде до пекла. Я Йоган Калькбреннер, лицар з Кенігсберга, доктор філософії і медицини. А ви хто?

– Ми з Венеції, я...

Але тут випередив мене Мартин:

– Я Лукаш Гулевич зі Страдча, а то мій товариш Мартин Айрер з Зальцбурга... – він відсапався і зітхнув: – На жаль, мушу покинути ваше приемне товариство.

– Рана й справді така поважна? – запитав лицар.

Я кивнув.

– Живіт.

– Овва! – він похитав головою. – Можна оглянути?

– Ми теж медики, – сказав я, розхиляючи на Мартинові каптан. – Але гляньте й ви.

Він вклякнув просто в сніг, простягнув руку до рани, але відразу ж і відсмикнув.

– Куля там? – запитав, гадаючи, чи не вилетіла вона наскрізь, та не зважаючись перевертати пораненого. – Мені доводилося намацувати і виймати кулі пальцями. Але не в цій частині живота. Ану вдихніть якомога глибоко і видихніть.

Мартин вдихнув і в ту ж мить закашлявся, а кров пішла йому ротом. Лицар глянув на мене безнадійним поглядом.

– Дайте щось пити, – попрохав Мартин, спльовуючи червону піну, – присмачте чимось гарячим мою смерть.

Він мав на увазі той ром, що ми прихопили були в дорогу.

– Питво не присмачить вам смерть, а прискорить її, – сказав Йоган. – Ви ж бо лікар, і самі знаєте про це.

- Знаю. Але добрий ковток рому - це якраз те, що мені потрібне перед далекою дорогою.

- Не городи дурниць, - втрутився я. - Може, нам вдасться ще тебе довести куди-небудь.

- Зв'яжімо з гілок сани, - сказав Йоган, - покладемо пана Лукаша на них та приторочимо до його коня. У Шклі хтось мусить нам допомогти.

Мартин благально подивився на мене і прошепотів:

- То тільки даремні муки. Не доведете мене... - і, зиркнувши на мене, наголосив: - Роби, як я сказав... Тямиш? І нехай тобі Господь помагає.

Він ще усміхнувся побілілими вустами, і голова його схилилася набік.

- Шкода, - сказав Калькбреннер. - Хтозна, чи не через мене таке лихо. А я, бачте, забарився в Ярославі з однією пишною вдовичкою. Ну, та що ж робити? Повезете його до Страдча? Я вам поможу.

Разом ми завдали тіло мого товариша на коня, поклавши його навпоперек та примоцували ремнями, і рушили в дорогу. Ми проминули Шкло і за півтори милі проїхали Янів, що лежав над замерзлим озером. Далі через зарослі чагарником гори звернули на південний схід. Покинув я рідну домівку майже півтора десятка років тому і був певен, що ніхто мене там уже не впізнає, понадто, що я заріс, як дідько, адже виїхав, ще неголившись, а зараз мав чорну борідку і хвацькі гусарські вуса.

Я не помилився, ніхто до мене не признався, натомість і вїт, і кількоро селян, оглянувши бідного Мартина, не засумнівалися, що то їхній Лукаш. Я залишив ім Мартинового коня і грошей на поховання та парастас, а ми з лицарем, відбувши відспівування у церкві, поїхали далі. Мартинову торбу я прихопив із собою, хоч і вагався ще, чи погоджуватися на його несподівану ласку. Та розваживши, що й так не було кому ту аптеку успадкувати та що перейде вона у власність міста, я зважився на цю авантуру. Правда, думка, що збійці могли робити замах таки на Мартина, не покидала мене. А якщо так, то, вочевидь, хтось був зацікавлений, аби Мартин не доїхав до Львова і не отримав спадку. Отже, то міг бути хтось, хто знав, як виглядає Мартин, себто, що він без одного ока. Але звідки? І що буде, коли я назвуся Мартином при обох здорових очах? Чи не варто мені одне перев'язати? Але вже пізно, коли лицар мене бачив. До того ж увесь час мене не покидало відчуття, що я щось не те роблю. Я шукав і вибрав мирне життя, хоча останнім часом звик до іншого. Я заплющував очі і чув галас битви, чув, як тріпочуть вітрила, і як б'є в мої груди борвій. Зрештою, я в цьому Мартинові й признався. То було в Шпіці, ми сиділи на березі Дунаю і пили вино. Я сказав, що мене якась сила тягне назад. Він засміявся і відповів, що то промовляє з мене не я, а вино. Я пробував пояснити, що після усіх наших баталій я уже не той, що був, я знову потребую гострих відчуттів. Однак він лише сміявся. Але, бувало, серед ночі прокидався так само, як і я, волаючи якісь бойові гасла.

- Ну, ти ж бачиш, Мартине, - казав я, - що ми уже не ті, що були. Я взагалі не впевнений, що ми колись знову станемо нормальними. Війна нас розполовинила. Одну половину тягне у бій, а другу - в рутину життя. І не знати, чи вдасться нам їх якось урівноважити.

Отак я всю дорогу розмірковував, пригадуючи ті розмови і мучив себе ваганнями, аж поки не вигулькнули на обрії вежі львівської фортеці. Розкинувшись на пагорбах, місто ще здалік відкривало безліч своїх приваб, та що ближче ми під'їжджали, то все щільніше воно закутувалося в

засніжені сади, ховалося під дахами, наче равлик, у свою шкаралупку, виставляючи на позір самі лише мури та шпилі церков за ними. Краківська брама була відчинена навстіж, варта тільки окинула нас поглядом і дала дорогу. У місті ми з лицарем розпрощалися, домовившись зійтися при нагоді у шинку, і я подався простісько до магістрату, де зложив усі свої папери і отримав натомість право на успадкування цілого дому й аптеки в ньому».

Розділ 2. Книга

Жовтень 1646 року.

Переламаний хребет осені. Вітри ярами рознесли ранкові зорі. «Руто! Руто!» Дівчина почула голос, що долинав з хати, і, покинувши доїти козу, поквапилася до батька. Лежав на лаві під ведмежою шкурою і трусився так, мовби то була не тепла осінь, а глуха зима. Руту вразило його вижовкле і сухе, мов лист, обличчя з напнутими на скронях жилами, білі потріскані вуста з червоними тріщинками, осклілий погляд і голос, що долинав, мовби з глибин його ества. Серце її тривожно билось, відчувала, що кінець наближається, але подумки намагалася відігнати його: тільки б не сьогодні, тільки б не сьогодні, нехай уже завтра, а ще краще позавтра... і так щодня...

Старий чорнокнижник, її батько, вмирав уже так понад місяць, вмирав тяжко, як і належить чаклунам, душа не бажала покидати його тіло і трималася з усіх сил. «Ні Білбог мене не хоче, ні Чорнобог, – зітхав, – ні в Яві для мене місця нема, ані в Наві».

Нинішній ранок не відрізнявся від попередніх. Хутенько впоравшись із нехитрим господарством, Рута збиралася піти на луку шукати Розрив-трави або ж Ломикаменю, що восени якраз набирає сили. Як та трава виглядає, ніхто не знає, окрім єдиної птахи – дятла. Тому спочатку треба відшукати дупло, в якому дятел має пташенят, і затулити його каменем, дятел прилетить, побачить, що ради не дасть, і відлетить, аби повернутися із Розрив-травом. Досить буде її тільки прикласти до каменя, і він сам розпадеться на друзки. Ось тут і треба пильнувати, куди стеблинка впаде, й підібрати її. Так розповідав батько. Рута мріяла про те, як підступить з Розрив-травом до скелі на горі Лева, де сплять королівські лицарі разом зі своїм королем, і поцупить королівського меча, яким можна рубати навіть залізо. Рута б тоді одяглася за витязя і поїхала б світ за очі. Геть звідси, бо й так по смерті батька ніщо її тут не триматиме.

Вона вклякнула біля лави і взяла батька за руку, долоня була жовта й зимна.

– Руто, – сказав батько, – я не можу померти і тільки мучуся. Поможі мені.

Ці слова різнули її по серцю, вона здригнулася і захитала головою.

– Але як... як я тобі поможу?

– Це все через Книгу. Це через неї я не можу піти з цього світу. Руту, візьми Книгу, занеси її на берег Полтви і кинь у річку.

Серед таємних книг старого чорнокнижника були й цілком безпечні книги, як от «Великий Альберт. Таємниці чоловіків і жінок» та «Малий Альберт. Чудесні секрети натуральної і кабалістичної магії, альбо ж Непорушна скарбниця тайн», та лише одну книгу він називав не за її титулом, а одним-єдиним словом Книга, хоч і мала вона назву «Егтремонд, альбо Пекельні сили, підвладні людині», а була вона завбільшки у половину людського зросту і стояла в коморі прикута ланцюгом до кривої балки. Книга була оправлена в шкіру того, хто її сотворив, а поверх шкіри, мов зацний лицар, закута бляшаними застібками та ще й на замок, ключ від якого господар ховав під порогом. Рута володіла деякою кількістю заклинань з решти книжок, але Книгу батько не дозволяв рухати, а коли хотів чогось Руту навчити, то брав у правицю свяченого ножа, у лівицю головку свяченого маку, перевертав ножом кожну сторінку «Великого» чи «Малого Альберта», посипав маком і щойно тоді читав уголос. Так Рута й пізнала була дещо із таємниць світу, хоча душа прагнула набагато більшого, але батько суворо боронив перед нею Браму Таємних Знань. Вона знала, що до Книги були вписані імена всіх дияволів і способи їх викликання, там можна було знайти все, що завгодно – пентаклі, описи талісманів, ба навіть Sanctum regnum – спосіб укладання угоди з дияволом. Якось вона підслухала і запам'ятала заклинання, яке промовляв її батько: «О Люципере, заклинаю тебе покинути той терен землі чи неба, де ти зараз перебуваєш, і наказую тобі силою великого Адонаї, Елогім, Аагла почути мій голос і не відмовитися виконати мій наказ», але щоб не занепасти себе на муки, він при цьому писав на пергаменті: «+ Aglas + Aglahas + Agladena + imperibus es meritis + tria pendent corpora ramis dismeus et gestus in medio et divina potestas dimeas clamator, sed gestas ad astra levatur» або ж «+ Tel + Bel + Quel + caro + Mon + Aqua». У тих місцях, де стояли хрести, він хрестився.

Батько спілкувався з янголами і духами стихій, використовуючи вчення абата Тритемія, чия праця «Стеганографія» лежала завше під рукою. Він вважав, що думки є елементами світу духів, достеменно визначеними відмежуваннями духовного світу, які ніколи не гинуть, безнастанно втілюючись у свідомість людини. Найпідступнішими і найненадійнішими з усіх були духи повітря, які не бажать нічому підкорятися, окрім найсильніших заклинань. Рута була свідком, як батько виходив на подвір'я, повертався обличчям до лісу і промовляв заклинання, але промовляв їх не звичним своїм голосом, а якимсь надривним, гаркавим, демонструючи всім своїм тілом, кожним рухом неймовірний імпет, небувалу екстазу, якої ніколи не виявляв деінде, і Рута тоді тремтіла зі страху, але вслухалася у дивні нетутешні слова, що вилітали з батькових вуст невідомою мовою: «Pamersiel oshurmy delmuson Thafloyn peano charustea melany, lyaminto colchan, paroys, madyn, moerlay, bulre + atloor don melcour peloin, ibutsyl meon mysbreath alini driaco person. Crisolnay, lemon asosle mydar, icoriel pean thalm?, asophiel il notreon banyel ocrimos esteuor naelma besrona thulaomor fronian beldodrayn bon otalmesgo mero fas elnathyn bosramoth». Після цих слів духи мали з'явитися, а якщо ні, то треба було повторювати ще раз і ще раз, і батько тоді уже опинявся поза цим світом, глухий і сліпий на все, що діється довкола нього, окрім одного – з'яви духів. Коли ж нарешті йому вдавалося викликати їх, Рута бачила, як повітря ставало зримим, як воно вурдилося на очах, мов скисле молоко на вогні, як виникали у ньому фігури і постаті, хоч і розпливчасті, але впізнавані, з крилами і довгими руками, з розкуйовдженим волоссям і з обличчями, що міняли свої форми.

Духів повітря доводилося упокорювати, мов диких коней, і коли вони нарешті виринали, батько до них уже промовляв лагідним тоном: «Lamarton anoyr bulon madriel traschon ebrasothea panthenon nabrulges Camery

itrasbier rubanthu nadres Calmosi ormenulan, ytules demy rabion hamorphyn». Після цих слів вони готові були слухати його наказів, хоч і поводитися доволі неспокійно, весь час перелітаючи з місця на місце, то опускаючись, то підіймаючись, і крила їхні шуміли, як шумлять крони дерев.

Запам'ятала назавше, як одного разу не послухала батька і, вичекавши, щоб він пішов на лови, знайшла ключ, відімкнула Книгу і стала читати. Сторінки Книги були гарячого червоного кольору, аж очі обпікали, важко було розрізнити ті дивовижні незрозумілі слова, що дрібно висіялися, вони навівали страх, бо походили із якогось нетутешнього світу, зі світу темряви і таємних шелестів. Рута знала, що батько цю Книгу розкриває іно в сутінках, тому затулила вікна подушками, аби на Книгу не падало сонячне проміння, а сторінки вже не так разили очі, й, примружившись, стала вчитуватися, слово по слові промовляла вона уголос, не відаючи ще, до кого ці слова звернені, коли раптом гострий холод пронизав її до кісток, а в хатину з-під порогу вповзла сиза густа імла, що якусь мить клубочилася перед її очима, а відтак сформувалася у шкарадну потвору, тіло якої переливалося, мов у реторті, мерехтіло і струменіло, наче течія, весь час змінюючи свої кшталти.

– Чого бажаєш? – прохрипіло чудовисько. Дівчина отерпла і не могла вимовити ані слова, а воно повторювало і повторювало своє запитання тим самим голосом, що лунав десь із глибин землі, аж доки Рута не бовкнула перше, що спало на думку, аби-но лише позбутися потвори з хати:

– Принеси води з криниці.

І воно вийшло, чи то пак витекло з хати, прихопивши відра, принесло воду і вилляло на долівку, потім рушило знову до криниці, і так ходило без перерви, заливши водою всю хату, аж доки батько не повернувся і не вигукнув щось таке, що скидалося на скрегіт заліза, і тоді чудисько зникло. Батько не сварив Руту, бо й так бачив, що вона на смерть перелякана, обняв її, притулив до себе і сказав:

– Пообіцяй мені, що більше тієї Книги не розгорнеш.

Той, хто володів Книгою, мусив її позбутися у свою смертну хвилину, бо інакше душа його не могла розпрощатися з тілом. Якщо він жив у селі, то довірявся священикові, і той, зібравши селян, наказував їм принести хмизу та розвести багаття, а тоді кидав Книгу у вогонь. Коли «Егремонт» перетворювався на попіл, парох збирав той попіл у мішечок і передавав його помираючому зі словами: «Нехай тобі буде легко». Але Рута з батьком жили на хуторі біля лісу і поблизу не було жодного села.

Рута одімкнула замок, звільнила Книгу з ланцюгів і вчасно відскочила, бо Книга гупнула на землю так, що курява знялася догори і затанцювала у снопах проміння. Вона ледве зуміла її підняти й покласти на візок. Отак штовхаючи поперед себе візок, покотила його до річки, Книга була важка, як сім смертних гріхів, а шокроку ставала ще важчою, візок раз у раз застрягав у землю, земля зойкала від болю і вкривалася потом, а над головою куйовдилися важкі олив'яні хмари і тиснули на душу, чорні тіні лягали попід ноги і наливали їх свинцем, що далі, то щораз важче було ступати, візок уже ледве-ледве котився, усіляке хабаззя з невиситомою люттю заплутувалося в колеса, відчайсно хльоскало по ногах, роздирало їх до крові, а тривожний крик вороння, що збивалося у чорний грай і кружляло в дикому хороводі, напоював серце страхом. Але Рута відважно йшла далі, чуючи вже, як нажахано клекоче ріка, як хвилі сичать і піняться, розбиваючи берег та виринаючи з його грудей цілі шматки піску і глини, як скриплять верби над водою, тріщать і лускають, ледь не гупаючи додолу. Хмари пригинали дівчину до землі, навалюючись на рамена, наче важезні

лантухи, здавалося, вона не витримає і от-от впаде під їхньою вагою, врешті таки вклякнула, але, оперезавшись мотузками, далі волочила за собою того візка, рачкуючи, долоні кривавилися і пекли, коли вона хапался за косми трави, за кущики і суху землю, якісь голоси за її спиною гукали до неї, але пам'ятала, що батько заборонив озиратися, чула своє ім'я, чула голос матері, але певна була, що то не мати, а диявол, і, перехрестившись, повзла далі, аж поки опинилася над самим берегом. Бризки хвиль вдарили їй в обличчя, вона вдихнула свіже річкове повітря і, перекотившись на спину, підняла ноги та попхала ними візок із Книгою з берега, візок не піддавався, грузнув у розмоклий берег, але Рута уперто пхала і пхала з усіх сил, аж крик вирвався з її грудей, врешті візок перекинувся, струснувся і скотився з урвища просто у воду, в якій міцно сплелися руки топельців, хвилі гучно сплеснули і підхопили його та понесли за течією, книга загойдалася на плесі, розганяючи хвилі, потім тріснула на ній усі застібки, відлетіла колодка, і Книга розкрилася, сонце раптом вигулькнуло з-за хмар і пропекло її променями, вгору шугонуло полум'я та за мить згасло, а Книга пішла під воду, творячи шалений вир на ріці. Рута знесилена лягла на траву і дивилася в небо, там угорі починало розпогоджуватися, хмари розповзалися, вороння зникло, сонце лоскотало обличчя.

Вона лежала і лежала, боячись іти до хати, бо знала, що не застане уже батька живим – звільнивши Книгу, він звільнив і свою грішну душу, яка вилетіла з-під даху. Рута навмисне забила у шпарину під стріхою кілок, аби її розширити, і душа могла вільно вилетіти у світ. Врешті, підвівшись, попленталася до святого дуба, що ріс неподалік від хати, впала на коліна і молилася, але не християнському богові, а Святovitові, якого батько заховав у порожньому дубові. Дерев'яного ідола він колись виловив у річці, виволік на берег, висушив, а тоді шнурами та коловоротом підтягнув догори і опустив у середину стовбура, що його ізсередини випалила блискавка. Побачити його можна було, лише зазирнувши у невеличке дупло, до котрого ще треба було доп'ястись, ухопившись за гілку, і тоді можна було уздріти його обличчя – сумне і правічне, зустрітися з його пронизливим, але не лихим поглядом.

– Святovit – наш правдивий бог, – казав батько.

– Але ж бог один? – запитувала Рута.

– Так, один, – погоджувався батько, – і ми його зовемо Святovitом. Євреї зовуть Єговою, турки Аллахом... А він один. І ми повинні звертатися до нього тим іменем, яке він нам сповістив, а не якимсь іншим.

І вона молилася до Святovита, відчуваючи, як на душі легшає, а в голові прозоріє. Відтак зазирнула до хати і переконалася, що батько вже не дихає. Тіло його мовби опало, випустивши дух, мовби стало плескатішим, лежав із роззявленим ротом, це ж із рота либонь душа і випурхнула, і очі мав розплющені й здивовані. Рута опустила мертві повіки, постояла хвилю, а тоді налила до висушеного коров'ячого міхура сметани, зав'язала у вузлик і, закинувши на плече та прихопивши батькову палицю, рушила до старої Вівді, що жила за лісом.

Вівдя була відьмою і помагала всім, хто до неї приходив. З батьком Рuti вони знали віддавна, обмінювалися зіллярськими переписами, настоянками і ліками. Вівдя була єдиною людиною, до якої Рута могла звернутися в таку сумну годину. Вона згадала, як улітку ходила зі старою на трави. Вівдя висмикнула якусь билину і простягнула Рuti, аби спробувала її листочки на дотик, вони виявилися гладенькі і теплі, мовби хтось їх підігрів, Вівдя відірвала шматочок листочка і спробувала на смак, заплющивши очі. Так вона визначала, чи зілля при силі. Вівдя дуже обережно рвала зілля, намагаючись не пошкодити корінців, а коли потребувала саме корінців, то

кланялася до самої землі й дякувала. Потім складала зілля у торбинку, що висіла на поясі. Торбинка геть уся пропахла тим зіллям, та не тільки свіжим, але й торішнім, і всі голоси того зілля збігалися в торбинці в одне ціле, коли Рута брала порожню торбинку в руки, то чула їхній шепіт і шелест. Їй вдалося багато знань зіллярських перейняти від старої, і вона відчувала до неї теплу вдячність, геть не сприймаючи її як відьму.

Дорога до неї була не близька, вела через густелезний ліс, швидше не дорога, а стежка, яку протоптали звірі, йдучи на водопій до річки. Рута звірів не боялася, знала до них примовляння, одне на вовка, друге на ведмедя, третє на змію чи на полоза, раз було таки стрівся їй вовк, але вона прошептала кілька слів, і він, скулившись, мовби йому соромно стало, зник у хащах. Але боялася Рута усілякої чортівні, яка у лісі водилася, а було їй чимало, і чигала вона на кожному кроці, особливо під кінець дня у темних затінених місцинах, звідки уже починав витікати чорний мед ночі, скрадаючись, наче звір...

– Руто, – казав їй батько, – ти ж не така, як усі люди. Ти інша. Ти відчуваєш інакше, і бачиш інакше, і чуєш інакше. Хочеш знати, якими є людські відчуття? Вбери рукавиці і торкнися до будь-чого. Те, що ти відчуєш пальцями, – ото і є людські відчуття. Натягни шапку на вуха і слухай. Те, що почувеш, – отаким є людський слух. Затули очі краєм хустини і дивися. Те, що побачиш, – таким і є зір людський.

Рута бачила те, що людському оку було недоступне. Вона помічала маленьких козариків, які шугали з-під ніг, притримуючи ручками свої строкаті шапочки, а при цьому щось пищали, мов курчата, бачила, як на деревах стрибають чеберяйчики, а потім ховаються у листі, і лише їхні очі зблискують, як роса, і стежать за кожним кроком, бачила невидимих звірів без тіл і без вуст. Вона бачила, як опар куйовдиться між деревами і формується у страшну роздуту почвару, в якій безліч рук, і руки ті тягнуться до дівчини, ось-ось ухоплять, але вона тоді хрестилася і промовляла «Отче наш», а почвара здувалася, маліла й розчинялася. Дерева обабіч стежки гойдалися і голосно скрипіли, наче рухомі скелети, гілки так і краліся ухопити дівчину за сукню чи за волосся. Рута відмахувалася костуром, і гілки, мов обпечені, відсмикувалися назад, а дерева аж скрикували і стогнали у безсилій люті.

У лісі пахло грибами й вогкістю, у листі вовтузився вітер, здмухуючи павутинки, що припадали до обличчя і не хотіли відлипати, а на дні потічка постукували камінчики, гейби передаючи таємну звістку отим постукуванням. І хоча в довколишньому повітрі панувала невиразна тривога, мовби ось-ось мало щось трапитися і, здавалося, відчувала це кожна найдрібніша травинка, однак Рута була спокійна, не стишувала кроку ані на мить і простувала через ліс, не озираючись, хоча за спиною їй вчувалися різні загадкові шелести й шурхоти.

Розділ 3. Аптека «Під крилатим оленем»

Із записок Лукаша Гулевича.

«Листопад – грудень 1646 року.

– Ну, пане Мартине, – сказав лавник і член лавничого суду пан Бартоломей Зиморович, [3 – Зиморович Бартоломей (1597–1677) – львівський поет, історик і бургомістр. Перед посадою бургомістра тривалий час був лавником і правником.] – начувані ми про вас та про ваші подвиги. – І, помітивши мій здивований погляд, пояснив: – Стрийко ваш покійний переповідав нам ваші листи, як ви з турками воювали. Хтозна, чи не доведеться і тут повоювати, бо тривожна настала пора. Ось вам ключі від вашої аптеки. Якби потребували слуги чи служниці, то дайте знати, когось вам підшукаємо, бо будинок великий та й сад там просторий, то є де руки прикласти.

Я подякував і сказав, що спочатку роззирнуся. На тому ми попрощалися. Будинок Мартинового стрийка стояв на розі Ринку і сліпої вулички, що мала назву Дорога за оленем через те, що сам будинок, як і аптека, називалися «Під Крилатим Оленем». [4 – «Під Крилатим Оленем» – цей будинок стояв на місці теперішнього будинку № 45 на розі Ринку і Друкарської.] Вгорі під дахом і справді був вирізьблений олень з розпростертими крилами, а над дверима красувалася вивіска у вигляді ступки, у якій товчуть ліки. Відразу з вулички вели двері до аптеки з трьома просторими приміщеннями, над якими містилося два покої, а над ними – захаращене всіляким непотребом горище. Та цього мовби замало – то ще й великий підвал з окремим входом, який орендувала винярня пана Вацлава Прохазки з Брна. Сам пан виняр відразу ж поквапився зробити мені візиту і поцікавитися, чи не продовжу я йому оренду, при цьому вручив десять золотих і кілька пляшок вина. Я сказав, що покіль не маю щодо підвалу жодних планів, і ми з паном Вацлавом розпрощалися в доброму настрої, закропленому мальвазієм.

Індермах, як прийнято тут називати задню частину будинку, виходив на садок, що був увесь у снігу, з якого стирчали сухі пагони малини, скоцюрблені галузки кущиків і тоненькі стовбури якихось ще молодих саджанців. Довкола садка височіли мури, мене це цілковито задовольняло, бо не люблю, коли хтось до мене зазирає.

Перше, що я зробив, – повідчиняв усі вікна, бо застояне важке повітря давалося взнаки. Приміщення аптеки й решта покоїв потребували неабияких зусиль, аби їх прибрати, почистити, витріпати, бо заплиглося усе так рясно, що рухатися я мусив доволі обережно, аби не здійснити за кожним кроком сизих хмарок. В аптеці всі стіни, аж до стелі, були заставлені шафами й полицями з ясеню. На полицях стояли полив'яні глечики з гданської глини, гарно розмальовані, і на кожному був каліграфічний латинський напис. А в шафах – шухлядки і скриньки, замкнені на ключ і теж старанно підписані. У слоїках, наповнених чимось густим і темним, крізь мутну рідину можна було розгледіти зародки якихось дивних зморщених істот, що непорушно зависли у тій рідині, наче планети незвіданої галактики, але коли їх взяти в руки, вони починали вигойдуватися і підніматися та опускатися, викручуючись на всі боки, мовби прагнучи продемонструвати кожному найменшу дрібничку свого потворного жовтого тіла. В інших слоїках і пушках [5 – Пушка – кругла бляшанка з накривкою.] зберігалися чудодійні екстракти з цілющих трав і мінералів, жмутки засушеного зілля і розмаїті корінці звисали гірляндами зі сволоків, напоюючи приміщення п'янилим ароматом лугов, степів, лісів і заморських нетрів. На жаль, і це все було припорошене й запавутинене, тож доведеться щось викинути, а щось виполокати й знову висушити. За дня сонячне проміння виграло на слоїках заворожуючу мелодію, повну радісних зблисків і шаленого танцю порошинок, але увечері вони виглядали похмуро. Сушені змії, черепи і копита звірів висіли на стінах, а посеред ляди виширював великі жовті зуби вилинялий людський череп, із зубів у нього стирчала різьблена глиняна люлька. Ще на ляді була вага з дрібненькими гирками і мідними пелюсточками, на яких було вибито від одного до десяти лотів...

Я спочатку просто не знав, за що братися, і першого дня вивільнив з непотребу на жилову поверсі лише один покій, у якому збирався відпочивати, тепер там окрім широкого горіхового ліжка і шафи не було більше нічого. Я викинув на балкон ковдри, перини й подушки, вилупцював їх від душі дощинкою і залишив на сонці, відтак усе обережно позамітав і мокрою шматкою витер, але коли, задоволений собою, вийшов з покою, то важко зітхнув – сходи, що вели вниз, і партер теж були вкриті порохом. Одне слово, на прибирання я витратив увесь день, але розчистив лише невелику частину будинку. Врешті, втомлений, розкоркував плящину мальвазії і випив її біля коминка. Потім заліз під перину, яку вдалося трохи нагріти біля вогню, накрився з головою і заснув. Снилися мені снігові Альпи.

Наступного дня я через виняра найняв прибиральниць, Магдулю і Гальшку, моторних молодичок, і вони врешті довели все до ладу, час від часу пускаючи мені бісики з-під вій. А коли я спустився у винарню, аби перекусити, пан Прохазка тихенько мені повідомив, що Гальшка, та, котра має пишні перса і вигинистий стан, сама напросилася до мене на прибирання, і що чоловік її помер під час мору, то, якби я хотів, міг би взяти її під перину. Я подякував за пораду і поцікавився, чи не міг би пан виняр мені сам це організувати, бо їх наразі дві, і побалакати з Гальшкою наодинці нема як. Він радо погодився, але попрохав мене, аби у дні, коли в Гальшки буде місячка, не пускав її до аптеки, інакше все його вино може скиснути. Та і я ризикую тим, що мої лікарські інструменти можуть вкритися іржею, а ліки звурдяться, бо така страшна сила місячки. Я не став сперечатися, знаючи, що ця премудрість сягає ще часів Гіппократа, і помислив, що незле було б отримати дешицю жіночої ласки після тієї тривалої мандрівки. Коли я надвечір розрахувався з дівками, і вони вийшли від мене, то почув, як виняр закликав Гальшку, а за хвилю вона постукала до мене. Я відчинив, вона всміхнулася і сказала: «Ну, от я прийшла».

Я запросив її на кухню, присунув їй ослінчика ближче до коминка, в якому збуджено потріскували поліна, і налив вина та вгостив родзинками з запасів Мартинового стрийка.

– Тут ще багато роботи, – сказала вона. – Я дивилася у шафи – там безліч усілякого аптекарського причандалля, але все воно теж у порохах. Нині просто не вистачило часу. Якщо хочете, я й завтра прийду і поперетираю та премію всі ті шкельця.

Вона шарілася і намагалася говорити про справи, хоч те, що нас еднало, було чимось іншим, тим, що мало бути попереду, тим, чого чекали ми обое, але вона соромилася, і обличчя її у відсвітах полум'я рум'яніло. Вона не мала і тридцяти, овдовіти в такому віці, вочевидь, важко, отож їй баглося того самого, що й мені. Я узяв її за руку, вона її стиснула, продовжуючи дивитися на танець полум'я, я підвівся, і ми рушили нагору. Коминка у покою я не запалив, але зимно не було. Гальшка зазирнула під ліжку, запитала: «А де?...» – і затнулася. Я здогадався, що вона має на увазі нічного горщика, і розвів руками.

– А куди ж ви?... – засміялась вона.

Я показав на балкон, який виходив у сад, і це викликало в неї ще більший сміх, вона спустилася вниз, подзенькотіла начинням, потім захлюпотіла вода, і врешті вона принесла чорного череп'яного гладущика з двома ручками. З задовolenим виглядом запхала його під ліжку і стала роздягатися. У ліжку було холоднувато, але наші тіла так пашіли, що небавом я під час любощів упрів і мусив скинути перину. Потім серед глухої ночі я притулився до її спини і випнутої сідниці і ще раз увійшов, і цього разу все було повільно й розморено.

Коли я прокинувся, Гальшки біля мене не було, а знизу долинали запахи їжі. На столику стояла мидниця, а поруч глечик з водою, збоку звисав рушник. Я визирнув у вікно на вулицю й побачив Гальшку, закутану в теплу хустину, з чорним гладушком у руках. Вона чекала на воза, увінчаного великою діжею, в яку зливали нечистоти. Четверо смаглявих чудернацько вбраних чоловіків з довгими вусами правили кінями. Ще один чоловік, либонь їхній господар, стояв збоку й дивився з іронічною усмішкою, як люди підходять до діжки і, відвертаючи голови, виливають вміст своїх горщиків, а потім так, мовби вчинили яке святотатство, хутенько зникають. Горщики були різні – білі, барвисті, менші й більші, але чорного не було ні в кого. Цікаво, що в ньому варив аптекар? Може, квасив огірки?

Заки я вбрався і помився, Гальшка повернулася і, усміхаючись, поставила гладущика знову під ліжку.

– Яешню будете? – запитала.

Замість відповіді я поцілував її, вона засміялася, мабуть, їй до вподоби була моя маломовність. Після сніданку Гальшка зайнялася чищенням аптекарського приладдя, а я занурився у підручники. На щастя, у перші роки у Падуї нас посилено навчали готувати ліки самим, але, передбачаючи, що аптекарський цех захоче мене проекзаменувати, я вирішив оновити свої знання та почав студіювати найпопулярніші ліки, аби в день, коли аптека запрацює, не вдарити писком об ляду. Багато ліків практично були мені відомі, треба було тільки поновити у пам'яті рецептуру та пропорції. На щастя, у книжках та в записках Мартина і його стрийка можна було знайти багато чого цікавого і важливого для мене, хоч і траплялися такі дивогляди, як «De quinta Essentia», «Aurora philosophorum», «Philosophia occulta», «Thesaurus thesaurorum» й інші. Видно, стрийко Мартин цікавився окультними науками і хтозна, чи не був некромантом. Тракта́т «Clavicula Salomonis», чи то пак «Ключ Соломона», присвячений практичній магії, був добряче зашморганий, а на шмуцтитулі виведено каліграфічними буквами: «Яко ця «Clavicula» мудрість Соломона відчиняє, так нехай же вона відчинить і серця...». Фраза не була обірвана, а лише затерта. Видно, там вказувалося, про чиї серця йдеться. Я відразу переставив усі непотрібні мені книжки на найвищу полицю, а які потребував для роботи, розташував під руками.

У книзі рецептів Мартинового стрийка можна було знайти чимало дивовиж. Наприклад, олія зі щенят: «Взяти двох новонароджених щенят, порізати їх на частини, вкласти до поливаного горщика разом із фунтом живих хробаків. Варити протягом дванадцяти годин, аж щенята і черв'яки будуть добре розварені. Це дуже добрий засіб на підкріплення нервів, на ішіас, на параліч». Або олія з ящірок: «Візьміть тузін[6 – Тузін – дюжина.] живих зелених ящірок, вкиньте їх до трьох фунтів теплої горіхової олії, варіть на слабкому вогні. Засіб від лишаю на голові і від грижі». Порошок місячний: «Візьміть по півтори унції з копита лося й людського черепа, стронцію срібла, солі з перлів, олії з рогу оленя, павиноного лайна, сухої плаценти від жінки, яка при перших пологах мала дитя чоловічої статі, – добрий на епілепсію». Пластир з людської крові: «Взяти кров молодого, здорового чоловіка, висушити її на сонці, а потім розтерти. Такий порошок добрий на застарілі виразки». «Взяти ластівчине гніздо і порізати його на малі шматки, додати пів унції котячого мозку, півтори унції підпеченого собачого, совиного і ластівчиного посліду. Цей засіб вилікує від болю в животі».

Водночас мені не хотілося занехаювати й хірургії, адже Мартин спочатку таки вчився на хірурга, покіль стрийко не переконав його перейти на фармацію. Зрештою, ми обоє набралися хірургічної практики у шпиталю мальтійських лицарів і на Кандії.

Аптека стояла пів року замкнена, але, видно, що якраз перед смертю Мартинів стрийко отримав свіжий товар, який іще не встиг розпарцелювати і розпакувати. Усе лежало так, як прибуло караваном чи кораблем до Львова: у вузликах, паках, звоях, коробках, бочівках, міхах або ликових козубах, на яких чорною фарбою були написані різні знаки. Разом із Гальшкою ми все те розібрали та порозкладали по шафках і полицях. А було тут чимало галуну, камфори, меркурію[7 – Меркурій – ртуть.] і бурштину, в окремих слоїчках містилися різні запасні живиці – амбра і ладан, закуплені від португальських купців, сицилійська манна, грецька мастика, трасант з острова Мореї, який знімає гарячку, арабський алое, сандал червоний і жовтий, індиго з Багдаду, а в бляшаній скриньці – пахучі палички, у торбинках, дбайливо перев'язаних і позначених акуратними наліпками, спочивали прянощі й приправи: гвоздики, лаврове листя, турецький кмін, індійський імбир, кардамон, мускатові квіти і кульки, татарське зілля, різні гатунки перцю, а найголовніший малабарський, єгипетська касія в стручках, шафрани італійський та іспанський, кориця, розмаїті цукри – і білий, і льодяний багдадський, і бурий гішпанський, сушені чи в'ялені бакалії, цукати цитринові й помаранчеві, мигдалі, фіги, дактилі, родзинки й інші ласощі, біля яких Гальшка втриматися не могла, щоб не засмакувати.

В одному з великих ящиків я виявив безліч маленьких пляшечок з настоянками, ромами та смаковими горілками. Аптеки торгували і таким товаром, за ним переважно питали жінки. А прянощі приносили куди більший виторг, аніж самі ліки, бо коштували дорого, як і афродизіяки, відомості про які публіка черпала з календарів та порадників, де розхвалювали ці засоби словами: «підойму робит», «Венеру збуджує», «жінку розпалює». Тому кожна аптека мусила мати в себе шафран, перець, імбир, селерову настоянку і труфелі. На ліках заробити було не просто, з огляду на те, скільки аптек у Львові, бо окрім міських аптек, були ще й монастирські, з якими цех аптекарський намагався боротися, а ще торгували ліками мандрівні купці, яких прозвали олійкарями, бо носили вони у скринях на плечах ліки від багатьох хворіб, а також пахnidла, олійки і мила. Усе це була звичайна галайстра, яка не розумілася на медицині, але бралася давати поради і приписувати ліки, ширячи забобони.

– Бальзам! – прочитала здивована Гальшка, витираючи пилюку з квадратової темно-зеленої пляшки. – Що то таке? Теж горілка? – запитала вона грайливо, бо вже зняла пробу з помаранчевої настоянки.

– Ні, це лік, – відказав я, – бальзам витікає з особливих кущів, які схожі на виноградну лозу, а ростуть на тім самім місці, де спочивала колись Найсвятіша Діва з Найсвятішим Дитям Ісусом, коли мусила тікати до Єгипту. Ці кущі можуть брати вологу лише з одного єдиного джерела, у якому Богородиця прала пеленки. Будь-яка інша вода для них смертельна. Але цього джерела до неї не було. Коли вона не могла допроситися води у місцевих жителів, маленький Ісус показав їй рукою, де може бути джерело, і вона розпорпала його руками. Тепер там утворилося цілкове озеро, куди приходять омиватися і християни, і сарацини. Усього бальзамічних кущів є чотири сотні. Але тільки християни можуть добувати бальзам, бо він засихає, якщо його торкається рука невірного. Сарацини лише несуть варту і пильнують, аби ніхто не вкрав бодай краплі чудодійної рідини. О певній порі року християни роблять надріз на дереві і стягують його сік у посудини. Надріз роблять склом або кістяним ножом, залізо дереву шкодить. Але що сік не тече, як у берези чи клена, а повільно крапає, то мусять сидіти під деревом і пильнувати часом тиждень або й два. Той сік має дуже приємний запах, настільки приємний, що кожен, нехотячи, засинає. Назбиравши повну посудину бальзаму, його виставляють на сонце на двадцять днів, опісля на вогні збирають піну і вже чисту рідину розливають по пляшках. Чистої субстанції залишається небагато, і вона коштує дуже

дорого. Тому бальзам часто фальшують, розчиняючи кіпрською олією або медом, а також додаючи соснової смоли.

- І на що цей бальзам годиться?

- Він дуже добре заліковує рани і затягує близни. Його надзвичайно - важко роздобути. Дивуюся, як це вдалося стрийкові. У Венеції навіть багаті лицарі не могли його дістати.

- А що таке «те-рі-ак»?

- Він теж належить до найдорожчих ліків. Бо його уміють виро бляти тільки у Венеції. І лише окремі фармацевти знають секрет його виготовлення. Щоб отримати теріак, треба шістдесят чотири різні складники дуже рідкісних і дорогих ліків, а найголовнішим з них є чудодійне м'ясо змії, яку неабияк важко знайти і спіймати.

Гальшка з великою обережністю поклала слоїчок на полицю і, коли промовисто поглянула на мене, я обняв її, і ми зникли у покої. За вікном було тепле полудне, з дахів і гзимсів ліниво сльозилися бурульки, під периною ми швидко розімліли і заснули.

За кілька днів аптека змінилася до невпізнання. Як я й передбачав, більшість відвідувачів моєї аптеки запитували не ліки, а настоянки і різні смакові горілки. Зазвичай то були панії, які, соромлячись, обов'язково зауважували, що ці трунки їм потрібні для печива. Але тут таки й зраджували справжню мету купівлі, бо прохали ще й чогось на загризок: пірника, родзинок, мигдалів чи цукрів.

І так ото минула зима. Гальшка зайнялася куховарством і прибиранням, але ночувати ходила додому, щоб не наражатися на неславу, тому любощами ми займалися лише вдень. Я платив їй щомісяця два золотих, і вона була задоволена».

Розділ 4. Бій за душу

Жовтень 1646 року.

Стара Вівдя вважала, що та незліченна кількість усілякої комашні, яка оселилася на її обійсті і навіть у хаті, ознака її добробуту і запорука щастя. Павуки вільно сновигали вікнами і стінами, запинаючи павутиною кожен вільний простір, а в павутинні борсалися зелені мухи, комарі та нетлі, поступово перетворюючись у щось безформне і висохле. Стара визбирувала в лісі з-під кори червоних з чорними цяточками жучків, зсипала їх у бутель і заливала кленовим сиропом, бутель стояв на підвіконні, і в ньому купалося сонце, рідина поволі набирала рожевого відтінку, а коли відьма доливала яблуневого оцту, суміш витемнювала до кольору смаженого цукру, що мало осісти - осіло, а рідина випрозорювалася, і тепер то вже був неабиякий приворотний трунок.

Хата Вівді стояла на пагорбі і, коли починали дути вітри, а сухотні карачкуваті гілки, наче воронячі лапи, ковзали і пронизливо вищали по шибках зі свинячого міхура, димар гудів несамовито, аж завивав, і холод, як не пали, все ж протискався крізь щілини у дверях і вікнах, стара відьма куталася у шмаття, забивалася в куток і цокотіла зубами. «Відлітала, відлітала своє, а де мій спочинок, де мое доживання віку? Проминуло повз мене стільки днів і стільки дерев придорожніх». Оно вже й селяни вітатися почали, відколи вона молока не краде, зарібку жодного, ото хіба дівчата прийдуть – поворожить, мовляв, – то принесуть дешицю, аби з голоду не вмерла. Ще пофортунило їй, коли мірошник звернувся до неї, аби вроки з млина зняла, то вона й зняла, але як – попросила водяника Жбура, аби лотоки не зупиняв, а за те віддала йому цідилко, у яке молоко людське збирала. Тепер водяник сам молоко цупить, як тільки корови на водопій прийдуть. А минулого літа вже навпаки – попрохала водяника, аби таки зупинив лотоки, щоб її знову закликали вроки знімати. Віддала водяникові тернову хустку, що її можна постелити на воді і лягти зверху, а вона й не зануриться. Мірошник у боргу теж не залишався, щоразу давав по мішку борошна.

Голод завоштузився в ній, заскиглив, солодка й гірка печія підкралась до горла, відьма, покректуючи, встала з ліжка, розв'язала мішок, кинула дві жмені борошна в баняк, хлюпнула трішки води, посолила і швидко замісила густе тісто, потім виліпила з нього дві паляниці й поклала просто на золу, що ще тліла у печі. Понишпорила ще і знайшла цибулину, обтерла сухими пальцями і, не чистячи, поклала біля паляниць. Відтак вийшла з хати до невеличкого городця і вишпортала палицею велику морквину, стріпала з неї землю і роззирнулася. Хмари купчилися і збивалися в темні наїжені отари, щось стогнало в лісі й ухало, вітер гнувся в долонях і шарпав за одяг, наче роз'юджений пес. Щось насувалося, щось тривожне й лихе. Стара це відчувала, і острах погнав її назад до хати.

Щойно помила морквину і сіла на лаву, як раптом щось пронизливо засвистало в димарі, а за мить викотився на долівку чорний клубок, підскочив угору, вдарився об стіну і, підкатулявшись до дверей, зник у щілині під порогом. Відьма зиркнула на вікно – там шмигонула чиясь тінь, а у двері пролунав стукіт.

– Кого там негода несе? – зітхнула, але не рушила з місця. Двері прохилюлися, і до хати увійшов худорлявий, стрункий панич, вбраний за німецькою модою у штани, що застібалися під колінами, та в чорні панчохи і мешти з пряжками. Каптан з вилогами сидів на ньому, як влитий. Під чорними тоненькими вусиками грала заводіяцька усмішка, на щоках палали вогнем кудлаті бурці.

– Здорова була, стара!

– А-а, то ти, шельмо! – упізнала відьма знайомого чорта, який давненько вже її не провідував. – Чи ти вже, як люди, не можеш спокійно зайти, а мусиш ото мене лякати? Думаєш, я не здогадалася, що то за клубок з димаря вискочив?

– Старієш. А воно ж фасон треба тримати.

– Та вже ж – не молодію, Франце. Чого приперся?

Чорт поліз за пазуху, витяг пляшину горілки, кисет із тютюном і шмат сала, загорнутий у полотно, і поставив на столі.

– Не все зразу. Діставай чарки та чого-небудь на стіл.

– Ага, тримай писок нароствір. Нема хліба і кришинки. Оно паляниці, либонь, уже спеклися та є ще морква з цибулею.

– Мо' хоч капуста квашена є?

– Коли б уквасилася.

Відьма вийшла до комірки, набрала капусти, знайшла чарки, ножа, витягла порепані притрушені золою паляниці й розлізлу цибулю і все те розставила на столі, а чорт нарізав сала і наповнив чарки. Вони цокнулися, відьма випила одним духом і відразу заїла салом, відчуваючи, яка благодать розтікається їй по грудях. Давно уже так не ласувала. Вгамувавши голод та зігрівшись, стара подобріла і вже цілком лагідно дивилися на дідька, а той, закинув ногу на ногу, запалив файку з довгим на лікоть цибухом і пускав дим кільцями. Видно, йому не квапилося, та й відьмі теж, тому й сиділи якийсь час у мовчанці. Аж от нарешті чорт докурив люльку, вибив її в долоню і одним махом втягнув попіл з долоні носом, а тоді кілька разів з насолодою чхнув.

– А чого я до тебе прийшов. Я оце маю невеличку корчму, а корчмаркою там одна молодичка, котра поклала око на жвавого ченчика з монастиря бернардинів. Ченчик той так, по правді, на кабана схожий, але смаки людські незбагненні. Бачу я, що той ченчик і сам не від того, щоб пожирувати, а все ж стримується. У корчмі він буває частенько, та ніяк у них до діла не дійде. То я ото вирішив допомогти їм. Дай мені якого зілля, щоб я тому ченчикові сипонув, аби він за корчмаркою незлецьки увихнувся.

– Зілля? Та є у мене, яке хочеш. Оно маєш у цій плящині настій на серці голуба і різних корінцях. Іно капни трохи йому до пива, то вже від твоєї корчмарки не відчепиться.

– Оце добре. Але то не все. Як уже гуляти, то гуляти. Ще дай мені тої масті, якою намастившись відьми на Лису Гору літають. Корчмарка моя не від того, щоб і собі полетіти та подивитися, як той сабаш відьомський виглядає. А я намовлю її, аби й ченчика спокусила та разом із ним полетіла. Ото вже я там порозважаюся!

– І хочеться тобі ото дурисвітством займатися?

– Така робота. У пеклі, знаєш, кожен має своє заняття. А все ж таки робити фіглі куди веселіше, ніж гібіти біля котлів з грішниками. За такого гріховоду-ченчика я дістану цілий місяць вільного. Займуся нарешті улюбленою справою.

– А то ж якою?

– Укладанням атласу звуків.

Відьма зиркнула на дідька спідлоба, мовби переконуючись, чи не дере з неї лаха, але чорт підняв голову до стелі і промовляв так замріяно, що не помітно було й тіні глузу:

– Еге ж, такий атлас – то неабияка цінність. Бо так, як співають птахи нині, за років двісті уже не будуть співати. І не будуть пахнути вітром таким, як зараз. І сосна так не скрипітиме, як оце зараз у тебе за хатою. І вітер не так завиватиме. І вогонь не так палахкотітиме. І дощ не так лопотітиме. І листя не так... і вода не так... і трава не так... І навіть я за двісті років матиму інший голос... І хто вийшов з листя, у листя перейде...

Відьма поклала перед ним дерев'яну коробочку з мастю, налила горілки у чарку, випила і захрумкотіла капустою, пропускаючи слова чорта повз вуха,

бо той хрумкіт глушив його. Відтак зіщулилася від холоду та, коли пошкандибала до печі, щоб підкинути дрівець, а потім обернулася, то не побачила уже ані чорта, ані пляшечки з приворотним зіллям, ані коробочки з мастю, іно голос його все ще бринів, затихаючи та зникаючи.

– А мій голос давно розділили поміж себе бджоли і трави, – прошепотіла вона.

Рута постукала в двері і, не чекаючи на кректання старої, увійшла. У хаті було сизо, в печі вогонь уже пригасав і лише пихкав та сипав іскрами, а Вівдя курила люльку і замріяно дивилася на стелю, де вовтузилися павуки. Побачивши Руту, зраділа і аж закашлялася, захлинувшись димом, а коли помітила сметану, розплилася у вдоволеній усмішці. Вістка про смерть чорнокнижника викликала у неї нову хвилю кашлю, тепер уже зі сльозами, вона заметушилася та почала збиратися.

– Куди ви? – спитала Рута.

– Іду з тобою, не можна тобі самій у хаті з мерцем бути. Та ще й... – не договорила, мовби спохопившись, і, прихопивши якогось клунка, поквапилася за Руту, не перестаючи диміти люлькою.

Цього разу дорога через ліс була така легка, що Руті здавалося, ніби вона не йде, а летить поміж деревами, кожен крок піднімав її тіло на мить у повітря і проносив легко, мов пір'інку, попереду так само злітала й опускалася стара Вівдя, уся чортівня поховалася, і чутно лише було, як сичить вона невдоволено та крекче. Дерева вже не тягнулися до дівчини своїм гіллям, а виструнчувалися і затихали, а щойно потім, уже за спиною починали поміж собою скрипіти про щось. Рута лише раз стрепенулася, коли в темряві засвітилися дві червоні жарини.

– Не бійся, – сказала Вівдя, – то Вовкун – вовчий пастух. Здоров був, старе одоробло, – кинула вона в темряву, а звідти озвався густий хрипкий бас:

– Здорова й ти будь, стара порхавко. Ще не розсипалася? – слова потонули в деренчливому сміху.

– Де там, ще трохи рясту потопчу. Вовки твої ситі?

– Ситі, ситі, можеш не боятися. Нині добре пообідали на полонині.

Десь здалеку почулося вовче виття і потонуло, у зашморгу скарлючених дерев гойдався задушений туман. А потім з гуркотом впав сухий граб, і затріщало на увесь ліс, здалося, що то крокує лісом велетень, бо небавом гугупнуло ще одне дерево, але Вівдя махнула Руті рукою, аби не звертала уваги.

Увечері Вівдя переконала Руту лягти спати в stodolі, а сама зосталася коло мерця. Він уже не мав роззявленого рота, бо відьма підперезала йому щелепу хустиною. Рута послухала і постелила собі в stodolі на сіні, але заснути не могла, крізь шкалубини в стелі проникало світло зірок, довкруг панувала тиша, тільки монотонний кумкіт жаб долинав від ріки, та скрикували кажани, пролітаючи. Рано чи пізно батько мав померти, і Рута мала зостатися сама, але досі її ця думка не лякала, вона була певна, що дасть раду, проте сьогодні, коли це нарешті сталося, вона відчула розпач і страх, мовби мусила тепер рухатися лише навромацки із зав'язаними очима, бо уже не буде поруч нікого, хто міг би що-небудь підказати. Раптом почула, як щось гучно стрілило, а затим зафуркотіло, дерева затряслися і загомоніли голосно та надривно, немов сповідаючись, а потім зацокотіли копита, зафоркали коні. Рута підхопилася і припала до шпарини

в стіні: якісь чорні тіні верхи на інших чорних тінях гарцювали перед обійстям, а з хати долинали буркотіння Вівді, вона щось безперестанку молола і молола, раз у раз голосно зойкаючи, тіні відповідали їй грізним нелюдським шепотом, а Вівдя, мовби сварилася з ними, проганяла, а ті не вступалися і знай басували. Таке враження, ніби Вівдя не хотіла їм віддати те, по що вони примчали, лише тепер помітила Рута, що посеред двору на кілку стирчить кінський череп. Видно, відьма прихопила його з дому і навмисне почепила, аби відлякувати нечисту силу, тому-то тіні й не підступляться ближче, а йно тупцяють оддалік, а все ж не зникають, домагаються свого. Це ж бо вони батька мого хочуть, думала Рута, як добре, що Вівдя зі мною, а то б вони мене розірвали, бо і я б їм не давала тіло, та вони б перемогли, а Вівді, може, і вдасться.

Ніч була наче звір, закутаний в страх. За річкою горіли вогні, червоні мітли метлялися, шмаття їхніх хвостів відривалося і злітало в небо, а поміж вогнів стрибали чорні постаті і линули до їхньої хати. Рута намагалася роздивитися, чия то чорна велика постать вигойдується позаду них, але вогні й дими заважали. Врешті вона лягла на сіно і заплющила очі. Вона не знала, чим би могла Вівді допомогти. Хіба знову помолитися до Святовита, аби пробачив батькові гріхи і прийняв його душу. Рута вклякнула, приклала руки до серця і залопотіла пошепки слова, яких навчив її батько, і тепер у тиші крізь гарцювання тіней проростали два шепотіння – Вівдине і Рутине, зливалися в одне, спліталися і борсалися в нічній темряві, а дерева нажахано бовтали кронами, струшуючи гнізда і птахів, вихор гудів розпачливо в димарі і бив кулаками в стіни, а Рута бубоніла:

– Світовите, мій пане, зглянься над душею мого батька, прийми її, адже вірним він був тобі завше, молився до тебе і пожертви складав. Не дай нечисті праху його, прийми його душу, як ми приймаємо ім'я твоє, і оборони нас від лукавого.

Щойно, коли скисле молоко світанку розлилося надовкіл, усе вляглося, чорні сили відступили, і Рута змогла трохи поспати.

Розділ 5. Чари

Весна 1647 року.

Решту осені й усю зиму Рута жила сама, оплетена мріями і маревами, її уява була такою бурхливою і нестримною, що самотності не відчувала, бо завше поруч був хтось невидимий, хтось, кого вона прагнула кохати, хтось неоформлений у чіткий образ, але вона знала, що рано чи пізно це станеться, витканий з повітря і сонячних променів невидимець явиться перед нею, і вона уже навіть смакувала в устах його ім'я. Вона почувалася наче імла, що колишеться між двома берегами безодні, не кохаючи нікого, пашила коханням.

Її реальне життя перепліталось з уявним, з її фантазіями і снами так, що відрізнити одне від одного було неможливо. І коли їй снилося, як вона бере тоненьку голочку і пришиває зозулю навіки до літа, а нитка сиза сплітається ув одно з павутинням і тихо щезає, то, либонь, так воно й

було. Або коли обережно брала на руки озерце, клала його на латаття й несла сховати в дуплі; або коли обсівала дзвіночками береги обрію і прислухалася до сумної мелодії квітів; чи коли кумкання жаб приглушувала, а натомість робила гучнішим шелест віття. Вона вилущувала сні, розкладала їх на травах і чаклувала на їхній гуші, вичакловуючи щось лише їй самій відоме, щось, що тривожило її, але потім однаково серед ночі схоплювалася, і черговий сон пришпилювала до стіни, шепочучи його ім'я і думаючи, що, проказавши його, воскресить, добуде з ночі. Вдивлялася в перелітні хмари, в краплини роси на квітах, вслухалася у дзвін струмочка, уявляючи, яким він до неї прийде, той лицар зі сну, але – нічого, нічого, хоча чомусь упевнена, що з'явиться у якійсь крапельинці, пір'їнці, листочкові, піщинці. Та недаремно вона вслухалася в тоненький папірчик вітру – ось долинуло скрекотіння сороки, яке неодмінно віщує гостей, а десь далеко-далеко тупіт копит розлягався, і, якщо вухо прикласти до землі, то чути їхній ритмічний стукіт, дзвіночки сполохано дзеленчать, ліс тривожно шумить. Рута зірвалася і хутенько побігла до хати, щоб причаїтися мишкою.

Мертвий полудень розкладався у пахошах кульбаб, що хижо цвіли на сонячних променях, і обпікав сади жовтогарячий дощ сонця, а небо промовляло зеленим язиком трави. Сойка, що звилала гніздо на версі сосни, прискалила око і уважно обстежила вершника, що спинив коня біля хати. Рута припала до вікна – він? Не він? Вершник посеред запліснявілої шиби гукнув просто в безлюддя щось по-німецькому, Рута здогадалася, що питає дорогу на Вижів.

Дзижчання мух у павутинні лісу, що бились об вершника, падали до кінських копит і спиналися знову жовтою шибою вгору, було монотонним і заспокійливим, але Рута спокою не відчувала. Воліла не озиватися. То був не він, не той, кого чекала. У старій хаті панувала напівтемрява, яка перетворювала кожен рух у безрух. Дорога на Вижів? Село, якого вже нема, або воно є, але не хоче з'являтися перед очима, зрештою, так само, як і сама дорога, що веде до нього, можна показувати ліворуч, праворуч, куди хочеш – вона може бути всюди і ніде.

І знову він щось вигукнув – либонь, чи є тут жива душа. Є, але що з того? Кінь гарцював під вершником, і пилюга зойкала під копитами та зблискувала на сонці дрібною лускою. А чому б і їй самій не стати вершницею, що шукає дорогу на Вижів? Авжеж – вершником на баскому коні в простір божевільний і дикий, у спіненні водоспади, у вишкірені ліси, в зелені груди гір – мчати і мчати. Покинути цю темну сутінь, запах гною і молока, цілоденне сновигання по господарці, лугами, лісами. Бо хіба ж то її доля?

Вершник спішився, мухи шаленіли, кроки наближались. Рута стиснула в руці великий ніж, яким тато колов свиней. Двері заскавуліли, смуга світла запалила долівку і ковзнула до протилежної стіни. Пригнувши голову, вершник зайшов до хати і став, чекаючи, поки очі призвичаються до сутінків. Рута завмерла біля печі, вагаючись, що має робити – чи, скориставшись несподіванкою, кинутися просто на нього і – в двері, чи зачекати, поки звільнить прохід. Але вершник уже встиг її побачити і був неабияк здивований, що бачить саме дівчину та ще й саму. Він усміхнувся і щось сказав німецькою, Рута нічого не зрозуміла, але здогадалася, що йому забаглося тепер чогось більшого, аніж дороги на Вижів. Вона стиснула ножа і виставила його поперед себе. Вершник зробив кілька кроків, спритно увихнувся, перехопив її руку і відібрав ножа. Тоді вона схопила кочергу і з усієї сили хотіла опустити йому на голову, але вершник і тут виявився спритнішим, хоча кочерга таки зачепила його рамено, і він засичав од болю, а за мить копнув Руту попід коліно, то був дуже болючий копняк, Рута впала. Вершник схопив її за руку, перекинув на спину і притис до долівки обома руками, знову щось пролопотів і вдарив її по обличчю, але то було його помилкою, бо вона блискавично дряпанула його нігтями по

щоці, цілячись в очі, аж кров проступила на місці подряпини. Вершник схопився за обличчя, а дівчина зірвалася на ноги й кинулася до дверей. Вершник піймав її за поділ сукні, потягнув до себе, дівчина пручалася, але він не відпускав, врешті йому вдалося обхопити її ноги і знову повалити на долівку. За це він поплатився й другою роздряпаною щокою, дівочі руки не підкорювалися, викручувалися, йому ледве вдалося заломити їх дівчині за спину, він навалився на неї і ногами розсунув її стегна, але коли вивільнив правицю, щоб задерти сукню, вона знову висмикнула руки і тепер уже вп'ялася нігтями йому в носа і губи, кров залила обличчя нападника, а дівчина ще й вкусила його за руку так, що він заревів, мов поранений звір, і втратив на мить володіння ситуацією. Рута скористалася замішанням, підігнула під себе ноги і вдарила його в пах, нападник звалився на спину, а вона підхопила кочергу і тепер уже таки поцілила його по голові. Вершник безпомічно схлипнув і завмер. Рута сіла на лаву і важко дихала, поправляючи обшарпану подерту сукню. Не знати, скільки б отак сиділа, якби не почула іржання коня. Чей же він голодний.

Вийшла з хати, розсідлала вороного і повела в сад, де буяла густа соковита трава, і прив'язала за задню ногу до яблуньки. Кінь спочатку шарпнувся, цвіт осипався, наче волосся старої сивої жінки. Рута погладила його рукою, аби заспокоївся, затим вернулася в хату, поглянула на мерця – лежав непорушно обличчям у долівку. Відчувала, як б'ється її серце і не може заспокоїтися, але опанувала себе і вийшла на подвір'я, роззирнулася за лопатою і спустилася у видолинок за садом. Там було суцільне пісковиння, що лише зверху заросло муравою. Легенько зрізала траву й поскладала обіч, а тоді стала копати, лопата легко входила у пісок, і яма росла на очах. Як уже було їй по груди, вилізла з ями і вернулася до хати. Вершник був важкий, бачила, що не дасть ради. Довелося привести коня і прив'язати ноги вершника до конячої шиї. Кінь покійно ішов за нею і волік за собою мерця аж до самої ями, він нічим не зраджував страху перед мерцем, здавалося, йому було байдуже. Можливо, з утоми. Рута звільнила труп і відвела коня назад у сад, не хотіла, щоб він бачив, як вона закопує вершника. Повернувшись, розстібнула на вершникові куртку і обшукала – знайшла гаман з червінцями і жмут якихось паперів, ще там була глиняна люлька з капшуком тютюну і шість золотих гудзиків, на декотрих залишилися рештки матерії, це свідчило про те, що їх поспішно зрізали ножом. Либонь, теж у вбитого. Поклала все це набік, а тоді скинула мерця в яму і засипала піском. Час від часу стрибала в яму і трамбувала пісок голими ногами. Та все ж піску ще залишилося доволі, і вона його розсіяла, а могилу зверху обклала дерном.

Гудзики вона поклала в гаман і сховала у запічку, а папери розклала на столі і хвильку їх розглядала, та, нічого не второпавши, сховала і їх. Відтак вивела коня з саду і напоїла біля криниці. Кінь був сумний та покійний, таке враження, що вершник для нього був чужим, відсутність його зовсім коня не тривожила, натомість, видно, припала йому до душі Рута, бо торкнувся її щоки своїми мокрими губами.

І так ото почали вони жити удвох – Рута і кінь, дівчина з конем навіть розмовляла і була переконана, що він усе розуміє, принаймні бачила, як він не раз кивав головою, погоджуючись із її словами, або ж метляв хвостом, коли чогось тішився. А коли вона дала йому трохи меду, то аж заіржав з утіхи і затрусив гривою. Тепер вона на коневі їздила в луки по трави, і навіть не уявляла, як могла раніше жити без коня.

Окрім коника Рута спілкувалася з Вівдею, помагала їй збирати й сушити трави та корінці, навчалася знахарської премудрості, але не брала участі в чарах, лише спостерігала. Досить було пережити важку смерть батька, аби пересвідчитися, як страшно чарівникам відходити з цієї землі. Їй хотілося поцікавитися у старої, чи вона не боїться займатися усім цим, але не відважувалася. Інколи Рута ночувала у Вівді й помічала, як та серед ночі

зникала – виходила надвір і просто щезала. Поверталася натовплена на світанку і приносила якісь гостинці, але Рута до них не торкалася. Ще був один Вівдин гість, який навіть намагався залицятися до Руди, – Франц. Він з'являвся з нізвідки і в нікуди щезав. Рута здогадувалася, що то за проява, але ніколи про нього в старі не розпитувала. Їй здавалося, що вона цим може уразити стару, нагадати їй щось неприємне й болюче, бо ану ж у неї з Францем значно тісніша сув'язь, аніж здається.

До Вівді приходили не тільки за зіллям на різні болячки, а й за чарами. Робилося все це в таємниці, але до пори до часу воду глечик носить. Якось трапилася прикра пригода, яка різко змінили Рутину долю.

Парубок Кирило закохався в доньку коваля Парасю, але вона мала на оці іншого, і бідний хлопець дуже тим переймався. Надаремно купував їй персні, стяжки і хустки. Парася радо приймала дарунки, але потім сміялася з нього. Кирило терпів-терпів, аж врешті подався до Вівді. Та звеліла йому добути пучечок волосся і кусник полотна з сорочки дівчини та прийти опівночі.

Ніч була тиха, ясна, повний місяць легко ковзав у небі. Рута саме тієї ночі залилася у старі на ночівлю. Хлопець прийшов у домовлений час. Вівдя розпалила в печі вогонь і почала кадити по хаті зелами, а потім, узявши пучечок волосся і клаптик полотна, потримала над димом, щось зашепотіла, а вкінці голосно загукала:

– Прийди, Парасю! Заклинаю тебе! Прийди! З'явся!

Хлопець від тих вигуків здригався і мовчки молився. Раптом чарівниця крикнула:

– Вже йде!

Зірвався вітер, зашуміли верби, застогнали сови і, мовби із-під землі, пролунав пронизливий вереск. Двері розчахнулися, парубок здригнувся, і в хату увірвався вітер, а на порозі з вибалушеними очима, з піною на вустах з'явилася Парася. Вона важко дихала, так, ніби подолала велику дорогу. Чарівниця узяла зілля і стала обкурювати ним дівчину, а потім, силою розтуливши їй зціплені зуби, влила в уста кілька крапель якогось напою, втяла пучок волосся з коси і, обкуривши зіллям, стала щось шептати.

І тут видово зникло. Чарівниця віддала Кирилові пучок волосся, і сказала:

– Йди додому і будь спокійний. Парася буде тебе кохати. Але нікому не розповідай, що ти в мене був.

Рута не вперше була свідком таких чарів, але цей випадок викликав у неї тривогу, хоч і сталося так, як обіцяла чарівниця: ковалівна віддалася за Кирила. Однак прожили вони разом не довго. Дівчина поводитися так, ніби перебувала у сні, часто марила, вставала по ночах і тинялася подвір'ям, а на ранок нічого не пам'ятала. І тоді Кирило не витерпів, подався до магістрату і розповів усе райцям.

Із записок Лукаша Гулевича.

«Березень 1647 року.

Мені призначили іспит і в присутності цілого цеху аптекарів я відповів на всі запитання, більшість з яких була не така вже й важка і стосувалася рецептури ліків від найпоширеніших хворіб. Правда, у деякого з них були ще застарілі і, чесно кажучи, дикі погляди. Вони ніяк не могли змиритися з тим, що я вважав, що волоські горіхи не тамують пам'ять, а цибуля і часник не загущують кров. Я сказав, що горіхи навпаки дуже корисні для пам'яті і розумової діяльності, а цибуля і часник дуже помічні на застуду, а ще їх треба їсти взимку щодня, аби не було проблеми зі зубами. Частина з них із недовірою слухала мене, а інша відмовчувалася. Мабуть, все ж таки вони зважали на те, що я молодший за них і почерпнув якісь новіші відомості.

Принаймні я іспити склав, і мені дозволено було відчинити аптеку. А незабаром потому зі мною зустрівся вїйт і поцікавився, чи я б не погодився обійняти посаду магістратського чи то пак судового лікаря. До моїх обов'язків мала б належати присутність на тортурах, я мав би стежити, аби допитуваного не довели до смерті. Я завагався, але він мене заспокоїв тим, що це не так часто відбувається, раптом раз на тиждень, а то й рідше. Винятки трапляються лише під час більших розрухів, коли виловлено цілу зграю розбишак.

– Не бійтеся, не перепрацуете, – додав він. – Зате будете мати постійну платню. А коли станете магістратським службовцем, то за гроші магістрату вам просмолять дах, підлатають стіни і почистять комин. Ваша ж аптека ще не приносить доброго зиску?

То була правда, тому я погодився.

– Тоді вам доведеться ще відбути один іспит перед нашими док – торами. Ви ж бо, мабуть, також збираєтеся провадити лікарську практику? Ваш стрийко розповідав, що ви вчилися і на хірургії та відвідували лекції провідних хірургів.

Я відповів, що в міру власних сил не хотів би занедбувати своїх знань у хірургії.

– Абисьте знали, – сказав він, – між хірургами і лікарями існує суттєва різниця, яка полягає в тому, що коли останні є вченими і черпають свої знання з книг, хірурги, а точніше цирульники, це всього лише ремісники, що займаються тільки зовнішніми хворобами. Вони однаково вміло послуговуються бритвою для гоління, як і скальпелем, лікуючи карбункули, фурункули, шишки і чорну коросту, практикуючи в крамарських будах на базарах і ярмарках або ж десь при дорозі. Отримавши титул майстра, вони не потребують уже ані науки, ані знання латини. Як і кожен ремісник, вони мусять всього лише відбути свою майстерну «роботу». І люди, скажу вам, довіряють їм більше. От такий парадокс. Я намагаюся якимось із цим боротися, тому притягую вчених людей. А ті дурисвіти вже розперезалися не на жарт. Їм уже мало, аби їх називали майстрами чи цехмістрами, вони самі себе ще обдаровують науковими титулами бакалавра, ліценціата, доктора, хоч і не мають на те жодних підстав. А ще зодягають довгу темну сутану й гострокутну шапку, аби відразу видно було, що то за риба. Блазні, одне слово.

І ось я нарешті побачив їх, цих закостенілих у своїх забобонах і переконаннях тугодумів. Перше, що мене запитали, стосувалося того, як я ставлюся до пускання крові при високому тиску. Я відповів, що цей метод уже застарів, його можна вживати лише в крайніх випадках і спустити можна не більше, як пів літра крові. Ці мої невинні слова викликали бурхливу реакцію. Доктор Якуб Нігель заявив: «Що більше води витягують з криниці, то більше доброї до неї натікає; що частіше дитина смокче свою матір, то більше вона має молока. Так само і з пусканням крові».

Доктор Мартин Грозваер запитав, чи відомо мені, скільки крові міститься у людському тілі? Я відповів, що п'ять літрів, і почув гучний регіт та ляскання долонь по колінах.

– Чого вас там учили? – волав Мартин Грозваер. – Людське тіло містить двадцять чотири літри крові! А отже, без смертельних наслідків можна двадцять літрів вицідити.

Я запитав, чи хтось із присутніх був свідком такого рясного зціджування, чи бачив хто, щоб комусь пустили крові більше, як п'ять літрів. Ніхто не відповів ствердно, але всі zostалися при своїх думках. Я знав, що сперечатися з ними безглуздо, адже і у Венеції, і в Пруссії я зустрічав таких самих лікарів, які іноді ставали причиною смерті свого пацієнта саме тому, що спускали надто багато крові. Однак нікого з них не покарали, бо віра в цілюще кровопускання була повсюдна. Цуралися її тільки мальтійські лицарі, у яких на озброєнні були арабські медичні трактати, а отже і я перейняв від них, не раз, зрештою, переконавшись у їхній правоті, негативний погляд на часте кровопускання.

Але львівські лікарі так просто не здалися і почали мене питати, які саме жили треба відкривати при різних хворобах. Я бачив уже, що тільки собі нашкоджу, якщо казатиму те, що думаю і що насправді збираюся робити, тому відповів, що відкривати потрібно ті жили, які знаходяться безпосередньо біля хворого місця. На прохання уточнити я продовжив: «У випадку хвороби голови, обличчя, очей – треба відкривати жили на скронях, на кінчику носа і внутрішніх куточках очей; при виразках в роті і болю зубів – жили на губах та під язиком, при хворобах серця і легенів – серединну жилу на плечі; при недузї печінки – праву жилу плеча, а при болях у нирках і міхурі – підколінні жили. При геморої, хворобах матки і браку менструації – жили на стопах».

Якби не мої попередні заяви, вони б цю мою відповідь зустріли жвавіше, бо на оплески я бігме не розраховував, але вони обмежилися згідливими кивками та задоволенням гомоном. Так виглядало, що вони мене приборкали і вибили з мене всю дурість. Принаймні я бачив, що вони заспокоїлися, а мое невігластво щодо вмісту крові у тілі людини вирішили вважати несуттєвим, бо ж головним у цій суперечці було не те, що я вважаю вміст крові меншим, а щоб, не дай Боже, не думав, що її більше.

Я не хотів казати, що в тих нечастих випадках, коли мені доводилося пускати кров, я обмежувався лише жилами на ліктях, плечах і стопах. І місце кровопускання не мало жодного значення. До того ж я вважав холодні ванни і обливання холодною водою набагато ефективнішим в окремих випадках за кровопускання. Але на цьому іспит не завершився, мене стали атакувати запитаннями, джерелом яких були стародавні, ще античні уявлення.

Як ви ставитеся до праці медика Гаспара Боена «Анатомічний – театр», що була видана у 1621 році, де він пише, – тут Грозваер зодяг окуляри і розгорнув якісь свої записки: – «У тілі людини є певна кістка, яка не схильна до знищення ні водою, ні вогнем, жодним іншим елементом, також не може вона бути розбита або розламана жодною зовнішньою силою. У день Страшного суду Господь окропить цю кістку небесною росой, і тоді всі

члени зберуться навколо неї і об'єднаються в одне тіло, яке, будучи оживлене Духом Господнім, воскресне живим. Євреї називають цю кістку «Люс» або «Люц».

Що я мав відповісти, якщо, багато разів роблячи різноманітні розтини, я жодної схожої на цей опис кістки не виявив? Я так і сказав:

- До версії шанованого ученого я ставлюся з усією повагою, але - досі анатоми не зійшлися на думці щодо місця розташування цієї кістки. Везалій наполягав, що вона має форму горошини і міститься в першому суглобі стопи, тоді як талмудисти помістили її в основі черепа, в першому з дванадцяти хребців грудної клітини.

- Назвіть визначальні елементи вітальності, які ми звикли називати гуморами.

- Тіло наше, цей зменшений світ, складається з чотирьох стихій: теплої - власне крові, сухої - жовчі жовтої, вологої - слизу, або флегми, і холодної - жовчі чорної або меланхолії.

- Які функції виконує кожен гумор?

- Кров - життєвий сік: коли вона потоком ллється з тіла, то разом з нею йде і життя. Жовч - шлунковий сік, необхідний для живлення. Флегма - широка категорія, під яку підпадають усі безбарвні виділення, - виступає мастильним матеріалом і охолоджувачем. Помітна в таких субстанціях, як піт і слюзи, вона стає очевиднішою в моменти її надлишку - під час застуд і лихоманок, коли вона виходить з носа і рота. Четвертий тілесний сік, чорна жовч, найпроблемніший. Його майже ніколи не виявляють в чистому стані; на нього покладається відповідальність за замутнення інших рідин - скажімо, коли кров, шкіра або екскременти набирають темного відтінку. Кров робить тіло гарячим і вологим, жовч - гарячим і сухим, флегма - холодним і вологим, чорна жовч дає відчуття холоду і сухості.

- З якими аспектами природного світу узгоджуються ці аналогії?

- Із впливом планет і зміною пір року. Холодна і волога зима має - багато спільного з флегмою, це час простуд. Крім того, кожна стихія має власний колір: кров червона, жовч жовта, флегма бліда, меланхолія темна. За допомогою цих характеристик можна пояснити, чому у представників різних рас неоднаковий колір шкіри, чому в одній людині шкіра світлішого відтінку, у другій - смаглява, у третій - рожева, у четвертій - жовтувата.

- Яка ваша думка щодо того, що «стан» тілесних соків служить - показником «стану» тіла?

- Позитивна. Адже життя теж «тече», тому рідини і вітальність належать до одного значеннєвого порядку. Найменше ушкодження або рана призводять до появи рідин, тоді як тверді частини залишаються прихованими. Крім того, можна спостерігати, як рідкі субстанції - їжа, питво, ліки - потрапляють у тіло і покидають його, перетворившись на флегму, слину, піт, сечу і випорожнення. А ось тверді частини неможливо «вловити». Звідси протиставлення таємного і зримого: вхід і вихід рідин, так само, як і їх перетворення, стають ниткою Аріядни в лабіринті внутрішніх органів. Тому ми часто використовуємо з діагностичною метою сечу.

Я міг би ще похитати і сказати, що ми звикли таких медиків називати «сечопроороками», але стримався, адже всі вони сиділи переді мною. Оці надуті, напхані застарілими знаннями медики. Серед них не було жодного мого віку, всім було щонайменше за п'ятдесят. Для них наука зупинилася

чверть сторіччя тому і звідтоді не зрушилася вперед ані на цаль. Вони й досі були прихильниками вчення Галена і не знали нічого про латинські переклади арабських трактатів. Мабуть, тому й не бажали здаватися і намагалися загнати мене у сліпий кут. Але я добре орієнтувався в античній школі медицини і легко відбивав їхні атаки.

– Як гумори впливають на фізичні характеристики і темпераменти? – запитали ще вони, і це було останнє запитання, на яке я уже відповідав дещо роздратованим тоном, даючи зрозуміти, що їм не вдасться мене загнати на мілке.

– Рожевий колір обличчя властивий тим, у кого надлишок крові; вони бадьорі, енергійні, витривалі. Ті, у кого надто багато жовчі, дратівливі, мають холеричну комплекцію. Мерзлякуватість і блідість властиві тим, хто страждає від надлишку флегми. Меланхоліків, у яких домінує чорна жовч, вирізняє смаглявість, похмура і сумна вдача.

Після цього їхні обличчя розплилися в усмішках так, мовби вони всі враз запрагнули позбутися своєї дратівливості і похмурості, вони мені тиснули руки, а потім ми пішли на обід до шинку, де спожили ягня і десяток качок.

Доктор Домінік Геліас, найстарший з-поміж екзаменаторів, який не поставив мені жодного запитання, через кілька днів завітав до мене в аптеку. Він був дуже охайно вбраний і при шпазі, а те, як він тримав свою голову, як намагався не горбитися, ступаючи м'яко, по-котячому, свідчило про те, що він усьому своєму виглядові і рухам надає якоїсь ваги, можливо, намагається виглядати молодшим. Доктор з цікавістю роззірнувся і запитав:

– А скажіть мені, пане Мартине, ота теорія гуморів, яка прийшла до нас із античності, ще актуальна там, на Заході?

Я запропонував йому сісти в крісло, але завагався, чи можу відповісти те, що думаю, та він одразу ж додав:

– Бачите, я, звісно ж, добряче відхилився від сучасної науки, але – маю свої певні погляди на ту чи іншу теорію, зіставляючи її зі своєю практикою. І скажу вам, що практика моя дає великі підстави для сумнівів. Адже все йде добре, поки життєві соки мирно співіснують один з одним в стані рівноваги: кожен з них певною мірою відповідає постійним тілесним функціям – травленню, живленню, живучості і виведенню випорожнень. Хвороба виникає, коли один із гуморів накопичується або, навпаки, вичерпується. Наприклад, при надто тлустому живленні тіло починає виробляти забагато крові, призводячи до «кров'яних проблем» чи то пак до тиску і, відповідно, до лихоманки. Як наслідок – кровотеча, грець або серцевий напад. Нестача крові або погана кров спричиняють послаблення життєвих сил, кровотеча при пораненні – зомління або смерть. Та ж логіка працює і стосовно інших гуморів. Але коли у нас починають лікувати ту чи іншу хворобу, кожна з яких має свою символічну барву, травами відповідного забарвлення, я починаю дивитися на це, як на дурисвітство.

– Тобто лікують жовтяницю жовтим зіллям, а кров'яний тиск – червоним?

– Саме так. До цих засобів додається і магія чисел, що визначає – сприятливий або небезпечний час доби, день, місяць або рік. Вона грає на симетрії цифр: щобвилікуватися від запаморочень, потрібно тричі пробігти через поле льону. Лихоманка пройде, якщо дев'ять днів підряд постити і з'їдати по дев'ять листків шавлії. Лікуючи від жовтяниці, поять відваром з води дев'яти хвиль з дев'ятьма річковими камінчиками. Важливу роль грає також поєднання цифр і кольорів: щоб пройшла ангіна, потрібно дев'ять разів обернути навколо горла червоний шалик. А наш постійний страх, у якому живемо і якого позбутися не можемо, моровиця. Існує переконання, що

результатом зарази є постійна матерія, яка може перекинутися через дотик і зближення, а також через проникнення розливої в повітрі отрути, яку люди можуть вдихнути або увібрати порами шкіри. Одні кажуть, що це таке насіннячко, яке в організмі дає фатальний урожай, інші – що це невидиме отруйне звірятко з надзвичайною силою розмноження. Тому лікують моровицю прикладанням сушених жаб, собачих легенів і розтятих голубів, які мають витягати з хворого вологу.

– Знаєте, на Заході теж трапляються адепти такого лікування. Тут усе залежить від міри забобонності володаря тієї чи іншої країни. Наскільки він дозволяє науці рухатися вперед. Річард Нап'єр, англійський пастор і лікар, лікував за допомогою релігії: він молився про зцілення своїх пацієнтів. На додаток забезпечував їх магічними образками і оберегами, які вони мали носити для захисту «від злих духів, фей і чаклунства». Є лікарі, які переконують, що добре здоров'я залежить від звички регулярно міняти сорочку, щоранку приймати пігулки з терпентини і, звичайно, носити на шиї як амулет заячу лапку.

– У нас ще й не таке почуєте. Якуб Нігель, один із тих, що вас екзаменували, серед своїх рецептів пропагує такий: хворий повинен відварити яйця у власній сечі, потім закопати їх у мурашнику, і коли мурашки їх з'їдять, хвороба минеться. При кашлюку треба вийти на берег річки та дивитися на її течію. Хвороба мине разом з нею. А скільки марновірів учаснає на похорони зовсім чужих для них людей! І все задля чого! Щоб торкнутися небіжчика, завдяки чому недуга покине живе тіло, перейшовши в мертве. Біля помосту чи шибениці крмляться матері з хворими дітьми, щоб ті торкнулися трупа. Епілептики ловлять ротом бризки крові страченого. О-о, ви ще побачите тут багато цікавого. Але боротися з цим марно. Доводиться кивати на все це головою, і робити свою справу.

– Я до цього готовий, – сказав я. – Але знаєте, щодо тих гуморів... то скільки я не обстежував трупи, жодного разу не бачив ані флегми, ані жовтої або чорної жовчі, ані духа життя. Усі ці грецькі фантазії мало що нам тлумачать.

– Декому взагалі для медичної практики не треба жодних знань. Ви ще не знайомі з нашим міським катом? За вашою посадою ви змушені будете і з ним спілкуватися. Так от він теж займається медициною. Зрештою, це у катів уже стало традицією. Він має виняткове право на те, щоб узяти собі відрубану голову.

– Навіщо вона йому?

– О, така голова має чимало лікувальних функцій. Спочатку її треба покласти до мурашника, аж поки її геть мурахи очистять, а тоді сховати в льосі, де панує сирість, і чекати, поки вона заросте легеньким мохом. Цей мох кат збирає і продає. Багато хто вірить, що він лікує від різних недуг. А ви навідувалися до інших наших аптек?

– Ні, а треба було?

– Авжеж, що треба. Бо ваша аптека – не типова. Взірцева аптека мусить мати так зване муміє, точніше менструаційну рідину померлої жінки, мариноване людське м'ясо, людський тлуш, мох, який виростає на черепі покійника, а також наливку на кістках. Ці аптекарі є сталими клієнтами ката, який їх забезпечує усіма згаданими інгредієнтами.

– Ну, це я знаю. Бачив не раз у німецьких землях, де видано було указ, щоб фармацевти тримали у себе напoxваті щонайменше двадцять три різні частини людського тіла.

Говорячи це, я звернув увагу на шпагу доктора, і запитав:

– Ви теж милуєтеся в шпагах, а не в шаблях, як більшість шляхти? Судячи з піхов, там справжня толедська сталь?

– А-а, так-так, – похвавився доктор. – Це ще моя юнацька забавка, але не розлучаюся з нею ніколи. І не раз вона мене рятувала. Шабля добра для вершників, а я волію не надто високо над землею підійматися. А ви, я бачу, знавець?

Я зняв зі стіни свою шпагу і, вийнявши з піхов, подав доктору.

– О-о! – не стримав свого захоплення той. – Це ж лезо славетного зброяра Томаса д'Альяла. Я упізнав його тавро. Чудова річ.

– При нагоді хотів би запитати, чи не порадите мені якогось учителя фехтування? Є тут такі у Львові?

– Є-е. І не один. Тільки це у нас називається не фехтуванням, а шермеркою. Але ж ви вже маєте практику?

– Так, звичайно. Довелося трішки повоювати, але відколи в мене пошкоджена нога, я обмежений у маневрі. Тому хотілося б удосконалити шермерку – я правильно висловлююсь? – не надто стрибаючи.

– Прекрасно. Я зазнайомлю вас із майстром Аланом Рамзеем. Він зі Шкоції. Тут у нас є ціла вулиця шкоцька, де живуть їхні купці. А Рамзей має свою школу шермерки. До нього приїжджають і з інших міст, або й він часом виїжджає, коли його науки потребує дуже груба риба. А знаєте, – доктор підвівся, збираючись іти, – я вас запрошу на наші посиденьки. Ми збираємося час від часу у шинку «Під Трьома Гаками». Така, знаєте, своя компанія. Бо з часом друзів треба вибирати, як зброю. Там буде також і Рамзей. А ще особа, яку ви знаєте, доктор Калькбреннер. Він дещо демонізований, але загалом цікава персона.

– Однак він не був серед тих, хто приймає іспити.

– Ні-ні, він надто незалежний. Тому в магістраті його не люблять. Зате він робить те, чого інші не роблять. А саме – трепанацію черепа. Про інші його революційні кроки в хірургії поширюватися не буду, бо все це нелегально і таємно.

– Про нього розповідають, що він знається з дияволом. Що дало підстави для таких чуток?

– Народ у нас забобонний, як, зрештою, і багато де. Десь у Андалузії Калькбреннера уже б спалили. Він прибув до Львова разом із вами, але встиг запанувати в уяві тутешніх марновірів. Про вас принаймні він відгукувався дуже позитивно.

– Дивно. Ми майже не знайомі.

Доктор Геліас поглянув на мене і сказав:

– Завдяки вам він урятував своє життя. Шкода, що ціною вашого ж товариша. У нього є своя широка клієнтура. У нас, знаєте, полюбляють більше іноземців. Мабуть, скоро ви й самі це на собі відчуєте.

Він говорив це, не спускаючи з мене очей, мовби даючи знати, що йому відомо щось більше, ніж проговорено вголос. Ми попрощалися, домовившись зустрітись у шинку».

Розділ 7. Наука меча

Кат міста Львова Каспер Яніш перебрав свій вельми поважний фах від батька, ката міста Сянока, у якого був за підмайстра, і виконував свою роботу з заппадливістю й пильністю. Місто було задоволене його відповідальною працею і справно платило йому як за тортури й езекуції, так і за інші, не менш поважні обов'язки, довіривши катові ще й місцевий будинок розпустити, який містився на маленькій вуличці під Високим Замком, простісінько над шинком Герця Гнауфа «Під Жовтим Простирадлом».

Також кат мав за обов'язок виловлювати бездомних псів і котів, виганяти свиней з міста, за кожну таку свиню отримуючи винагороду, повинен був наглядати за в'язницею, порядкувати в ній, постачати в'язням свічки і сіно за кошт міста. Звісно ж, з усім тим він сам упоратися не міг, тут йому на допомогу ставали підмайстри. Кат почувався справжнім господарем міста, і громада міста не забувала йому віддячувати, оплачуючи не тільки роботу, але й усі знаряддя його праці, закупівлю дров і соломи для спалення, дерева на шибеницю й поміст. Також громада дбала про його будиночок – за свій кошт і піч переставила, і клямки на дверях поміняла, ба й на ліки й лікування він міг отримати кошти, а якби помер, то місто його б і поховало.

Усі види страт були виразно покласифіковані, і злочинець, чекаючи вироку суду, уже й сам добре знав свій рішенець. Злодіїв за крадіж, яка перевищувала три гроші, страчували. За крадіж, здійснену вдень, карали мечем, а за нічну – мотузкою. Паліїв та чарівниць спалювали, як інколи й винних у мужолозстві, жінок-злодюжок і чужоліжниць та різних шахраїв топили, матерів-дітоубивць та тих, хто виходив заміж удруге, не повідомивши про перше заміжжя, могли втопити, а могли й живцем у землю закопати. А вже відсічення голови – вважалося стратою гоноровою, але водночас доволі універсальною, тож застосовували її деколи й для згаданих вище злочинів, бо така страта привертала куди більше уваги і мала неабиякий розголос. Особливо, якщо вона не обмежувалася лише відсіченням голови. Гвалтівника і вбивцю Якуба Зембку у 1645-му спочатку розпеченими кліщами шарпали просто на Ринку, відтак вдруге його шарпали вже за брамою, і там, на тім місці, де він згвалтував і убив дівчину, розрубали на чотири частини і розвісили на палях. А одну дітовбивцю спочатку публічно до крові висікли різками, а потому мали зашити в шкіряному мішку разом із псом, півнем, мавпою і ящіркою та кинути в річку. Такий був вишуканий присуд, але коли Каспер подав лавникам рахунок за волячу шкуру та мавпу, ті вирішили обмежитися стратою мечем.

Першою стратою, яку здійснив Каспер власноручно, було спалення. Сталося це у 1641 році. Суддя оповів, що затримали шахрая, який видавав себе за священика-бернардинця. Такий собі Альберт Віроземський, вступивши до монастиря францисканців та побувши там щось із рік новакон, вирішив, що життя в монастирі йому не до шмиги. Отож він викрав печатку в настоятеля і виготовив папір, що начебто він священик ордену й може пошлюбити, висповідати, похрестити дітей, запричащати й поховати. Ото з тим папером він і став їздити селами в околицях Львова й правити службу. А що мав язик добряче нагострений, то умів наплести багато чого. Врешті його

упіймали й ув'язнили. За шахрайство його чекала страта. І тоді він вдався до жакливого чину: вирішив продати душу дияволу.

Він проколов пальця і написав кров'ю на папері, що віддається під владу диявола, зрікаючись Господа Бога і Матері Божої, аби-но тільки лихий визволив його з в'язниці. Цирогграф той заховав за пазуху. Диявол не забарився і постав перед ним в образі юнака, порадивши, аби задля свої свободи називав себе в суді священиком. Альберт слухняно виконав цю пораду. Тоді диявол сказав йому, що тепер залишається хіба ножом заколотися або повіситися, коли не хоче смажитися на вогні. Альберта це здивувало, і він показав свого цирогграфа, але диявол сказав, що документ оформлений не так, як належить. Він дав Альберту папір і перо, а також ножа, аби той надрізав середнього пальця на лівій руці і записав те, що диявол йому подиктує, а щойно тоді він тієї ж таки ночі порятує Альберта.

Відолаха повірив і в одному цирогграфі відрікся від Господа Бога, а в другому записав свою душу дияволу, про що на суді признався.

– І що ви гадаєте? – завершив розповідь суддя, посвячуючи ката в подробиці справи. – Він усіх нас переконував, що дійсно бачив диявола, який приходив до нього крізь стіну. Але чорт був хитрий. Він і не думав визволяти того відступника, а й далі намовляв його повіситися. Що ж – хто має горіти, висіти не буде.

Катові завше роботи вистачало, бо доводилося катувати і страчувати не лише львів'ян, але й селян та міщан з тих місцевостей, де свого ката не було. Та був ще один обов'язок, який лежав на ньому, – збирати по хатах нечистоти і вивозити за місто. Щоправда, Каспер за цим ділом тільки наглядав, а воза з великою залізною діжею провадили четверо татар, схоплених колись у полон, але жили вони вільно і могли, якби дуже хотіли, чкурнути, проте не чкурjali, а слухняно виконували свою смердичу роботу, вивозячи увесь той скарб за місто й виливаючи у Полтву на радість жабам і ракам, яких розплодилось там стільки, що цілі зграї бузків, гусей і качок днювали й ночували по берегах та заплавах річки.

Коли Каспер ще був юнаком, батько часом брав його до Кросна, Стрия чи до Перемишля, де, користаючи з того, що їх ніхто не знав, хутко знаходили веселу компанію і загулювали на два-три дні у якійсь корчмі. Власне у Стрию «Під Короною» накинула на нього ласим оком жвава молодичка, чоловік якої, перебравши міру, звалився під стіл і гучно захропів.

– Чи не були б ви, паничу, такі гречні, – звернулася молодичка до Каспера, – аби мого мужа д'хаті занести? Бачу, ви хлоп здоровий, а воно таке хирляве, що далебі не подвигаєтеся.

І при тому засміялася таким заразливим, таким підбадьорливим сміхом, що Касперові аж усередині щось тенькнуло, коли бачив її очі, що горіли вогнем, від якого уже й увесь він зайнявся та запалахкотів від стіп до вух. Не довго розважаючи, він виволік п'яне тіло з-під столу, закинув його оберемком на плечі й поніс із корчми. Молодичка йшла попереду і показувала дорогу. Був пізній вечір, в садках на солодкій траві засинало літо під колискову стрикоників.

Дорогою Каспер довідався, що її чоловік мельник і живуть вони за греблею біля ріки. Молодичка час від часу перепитувала, чи він не хоче перепочити. Але Каспер не хотів признаватися, хоч під вагою тіла, залитого по саме адамово ябко пивом і медівкою, часом уже й ноги запліталися, то лише перекидав п'яничку з одного заанімілого плеча на друге. Він уже не дивився під ноги, брів наосліп, прислухаючись до кроків та голосу жінки, що його глушив своїм хропінням мельник.

- Прийшли, - нарешті повідомила вона, - занесіть його в клуню на сіно.

Каспер відчув неабияку втіху, скидаючи п'яного лантуха з пліч. Чоловік тільки щось пробуркотів невиразне і знову захропів.

- Не знаю, як вам і віддячити, паничу. Дай вам Боже здоров'я. Може, хтілибисьте вина?

- Я знаю... - зам'явся Каспер, розтираючи долонею зааніміле плече.

- Е, та чого там, зара винесу.

За хвилю з'явилася з кошиком і поманила його понад річку, там у лозах вони всілися на траву, і молодиця пригостила його спочатку вином, відтак ковбасою, а вкінці й собою, Каспер аж захлинувся її гарячими поцілунками і допався до неї так, мовби востаннє у житті, а насправді вперше. Звідтоді він мав не одну таку пригоду, але здебільшого всі на один раз, бо знав, що, збираючись стати катом, не зможе ні з ким пов'язати свою долю, хіба з якоюсь мандрюхою, що ото сунуть за кожним військом і готові на все задля хліба і вина.

Батько Каспера був зразковим катом, якого для особливих випадків запрошували в інші міста, ба, навіть у столиці, але після кожної страти чи тортури мусив добряче нахлятися, аби відновити розхитану рівновагу в душі, а під час однієї такої пиятики у Кросні в корчмі він зчепився з мадярськими вояками і, розбивши одному голову кухлем, дістав шаблю по шиї та, стікаючи кров'ю, гегнув при дорозі у рівчаку. Тоді Каспера забрав до себе львівський кат у підмайстри, і хлопець відразу відчув різницю між обома катами, бо якщо його батько був м'якосердим істериком, то львівський кат Гануш Корбач скидався на бездушну мумію, що увесь світ зневажає, бо має його в кишені і бавиться ним, як яйцем. Гануш навчив Каспера двох дуже важливих ударів по шиї, які гарантували миттєве відсічення - перший потрапляв між третім і четвертим хребцем, а другий - між четвертим і п'ятим.

- Страта мечем - то тобі не ціпом і навіть не шаблею махати. Маєш бути майстром, - казав він. - Мусиш завдати удару доземно з найбільшою прецизійністю. Бо якщо засуджений в останню мить сіпнеться або спробує вирватися, меч потрапить нижче або вище. Тоді не вдасться відсікти голову одним махом. Люди побачать, як страченець страждає, як йому з рота булькоче кров, а він ще намагається дихати, і це дихання доволі гучне. Воно більше схоже на ревіння. А увесь натовп у цей час затамовує подих, і в цій тиші чути найменший звук. Другий удар при такому трафунку завдати буде ще важче. А тоді ти почуєш уже і прокльони, і лайку, і навіть, хоч це й заборонено, може полетіти у тебе каміння. Одного разу в мене був дивний випадок, що досі не можу його забути. Я мав стратити такого собі злодюжку, якого не раз уже ловили, карали батогами та врешті вирішили стягти. І ото, коли відрубану голову поклали на камінь, вона перекутилася, так ніби хотіла озирнутися, і, витріщивши очі на мене, висунула язика і навіть відкрила рота, мовби хотіла щось сказати. Я остовпів, усе це тривало дуже коротко. Тепер мене постійно мучить одне питання: що він мені хотів сказати? Може, справді щось важливе?

Касперів батько мав інший стиль - він відсікав голову, цілячи мечем попід саму потилицю, але навкоси, так, що меч стинав нижню частину щелепи. І, коли підмайстри піднімали голову за волосся догори, аби юрба могла полюбуватися, то зісподу вивалювався скривавлений язик і сіпався на радість роззявам. Почувши про це від Каспера, Гануш вельми зацікавився і, детальніше розпитавши, почав і собі практикувати такий спосіб, збираючи оплески та вигуки захоплення.

Кожен має свою мету в житті, а яку мету може мати кат? Єдиною метою могло бути бажання стати катом таким самим славним, як і його батько чи Гануш, а то й перевершити їх у майстерності. Він повинен, навіть опинившись поза посполом, все ж піднятися над ним, бо юрба, що прагне видовища, мусить це видовище отримати, і його завдання – зробити це видовище незабутнім, щоб ті люди, які його зневажають, могли ще довго про це говорити. Юрба любила страти дужче за театральні вистави, ярмарки чи зимові святкування. Страх, з яким злочинець сходив на поміст, випромінював на людей і проймав їх вірою в себе, вірою в те, що їм ніколи не доведеться повторити цей шлях, бо вони не такі, вони інші, кращі, вони ніколи не послизнуться на життєвій дорозі, а тому вони жадібно ловили кожен рух страченця, кожне слово і погляд, щоб носити його в собі і згадувати аж до наступної страти. І все ж, вірячи у свою непогрішність, вони часто уявляли себе на місці жертви і те, як би вони повелися там, на помості, чи гордо зиркали б на юрбу, як Іван Підкова, чи заграли б на сопілці, як опришок Гойда, а може, їх трясло б як у пропасниці, а коліна б підкошувалися, і головою б вони крутили на всі боки, шукаючи порятунку, і захланно цілували хрест, сподіваючись, що бодай тут їх чекає якийсь просвіт.

Коли головний львівський кат зістарівся і зрозумів, що краще вчасно самому піти, аніж тебе проженуть із кпинами та свистом, то з дозволу магістрату передав свою посаду Касперові, а сам намірився було виїхати десь у Мазовію, щоб загубитися серед незнаного люду. Та щойно він покинув Краківську браму, як на першому закруті напали на нього розбійники, сподіваючись на добрячий луп, і, пограбувавши, зарубали на місці. Скільки їм вдалося поцупити, ніхто того не знає, але що кат міг назбирати незлецький маєток, у тому ніхто не сумнівався. Поховали його за межами цвинтаря, там само, де ховали всіх, кого він стратив, або хто сам повісився чи яким іншим робом одібрав собі життя. Поховали без священика, як останнього розбишаку. Єдиними людьми, присутніми при цьому, окрім гробарів, був Каспер і дві хвойди, які вдячні були Ганушу за те, що відбив їх колись від п'яних рейтарів, котрі намагалися вивезти їх із міста на поталу війську.

У спадок Каспер отримав катівське помешкання між подвійними мурами, що оточували місто, катівський стіл у шинку «Під Красною Єленою», куди ніхто, окрім нього, не мав права сісти, та й ніхто не пробував, та визначене лише для нього самотнє місце у костелі. Раніше кати разом із челяддю мешкали у Шевській вежі, поруч з якою була ще одна, що правила за катівню, де інколи їй голови стинали, коли не хотіли робити великого розголосу. Євреям, які жили неподалік, таке сусідство небавом сприкрилося, бо зойки катованих не давали спокою. Після тривалих клопотань врешті їм вдалося позбутися галасливого сусідства, і катам виділили житло біля мурів Галицької брами. Каспер жив там разом з Ганушем як підмайстер, а потім уже став господарем і зайняв усе приміщення.

Розбишаки, пограбувавши Гануша, забрали найцінніше, а решту майна покинули, і воно повернулося до Каспера. Там була дерев'яна різьблена скриня з лахами і стосик списаного дрібним почерком паперу. Коли Каспер уважно приглянувся, то зрозумів, що то власноручні катівські записки, нашкрябані невідь для кого і для чого. То була своєрідна історія розбитих ілюзій та обдурених амбіцій. Що спричинилося до цієї писанини? Може, він узявся за те діло, щоб заповнити якимось безсонні ночі старості, воскресити себе у проминулих днях, оточених мурами спогадів, бажаючи витягти себе з багна, в якому провів усе життя, чи то щоб очистити себе від нього, чи то щоб знайти там, у вчорашньому дні, хоч якесь зерно, яке б виправдало сенс його існування, яке б могло посвідчити за нього на Страшному суді, що й він був людиною.

Кат, звісно ж, не мав літературного дару, але процес писання часто змушує людей промовляти геть інакше, ніж у житті, і, комбінуючи потворні кам'яні

речення, зводячи словесні монстри, які не розсипалися лише завдяки своїй неприродній вазі, він витворив щось нечитальне й нудне. Продиратися крізь ці словесні нетрі було важко і втомливо, однак Каспер занурився в читання, сподіваючись довідатися щось для себе корисне, щось таке, чого ані батько, ані Гануш не донесли до нього.

На відміну від Каспера, Гануш не успадкував ремесла від батька, бо його батько, властиво, пасував хіба на катівського клієнта, займаючись різними непотребними справами, точніше був запропалим злодюгою, а що таке заняття рано чи пізно уривається, то й тут не обійшлося без прикрого трафунку, який поклав край злодіюванню. Якось старий Корбач поцупив коня у самого магістратського судді, але, як на біду, кінь той був особливої породи, чорний виноходець, якого суддя купив у македонського купця. Дурний злодій замість того, аби погнати коня на торг кудись у Буковину чи Мультенію, подався з ним на ярмарок до Жовкви, а там добрі люди, що знали з суддею і гостювали у нього, відразу коня й упізнали. Злодія скрутили і разом з конем відправили до Львова. Суддя, який уже й місця собі не знаходив од такої невідшкодованої втрати, зрадив, наче вдруге на світ народився, і на тих радісах звелів підвісити конокрада на гак та з допомогою відповідних методів добився у нього зізнання у всіх його дотеперішніх походеньках, після чого безталанний татуньо скидався на вилущений гороховий стручок, і страту через четвертування сприйняв уже з полегкістю.

Дружина старого Корбача Ганна, довідавшись, що небавом стане вдовою, кинулася по людях та стала розпитувати, яким би то чином можна було чоловіка порятувати, і одна пані, у якої мати Гануша прибирала, знайшла вихід. Вона не знала законів, але знала звичаї. За її словами, є лише дві можливості вирятувати засудженого до страти. Перша полягала в тому, щоб знайшовся хтось, хто погодився б стати під вінець з приреченим чи приреченою, тоді покара обмежувалася тільки символічним доторком меча до шиї. Тому й не диво, що на місце страти завше збігалися дівчата, чия репутація не давала надій на затишне родинне щастя. Приходили й ті, над ким в той чи інший спосіб природа познушалася. Однак цей звичай міг стосуватися лише парубків і дівчат. Але існував ще один звичай. Якщо син засудженого зголошувався йти в науку до ката, стати його підмайстром, а потім і самим катом, то батькові одсікали тільки ліву руку.

– У вас двоє синів, – сказала мудра пані, – от і виберіть з-поміж них того, хто принесе себе в жертву. Врешті-решт не такий уже й поганий фак. Зарібок сталий, шана громади забезпечена, – тут вона засміялася.

Ганна з плачем повернулася до хати і розповіла синам, якої пожертви чекає від них їхній дорогий татуньо. Старший син навідріз відмовився від такої честі, а молодший скорився.

«Був-ем ще молоденцем, – писав кат, – жиби міг передвидіти, які і страшні біди мя чекают, какое лихо кует мені доля. Любив-ем отця свого широко і вірно, і був-ем готов на все для него. Не знав-ем тоді, жи кладу чорну печать на своєму життю, жи ввіряю свою душу на муки, і нігди мені не спокутувати гріхів своїх, і буду тримати перед Господом Богом відвіт на Страшному суді, яко остатний з остатних, яко упосліджений з упосліджених. Не знав-ем, що від того дня стаю юридивим, і що будут мя цуратися яко пранцюватого і плювати в сліди мої, і нігди не вільно мені буде, переступивши поріг святої церкви, сісти біля людей, а назавше я змушений буду чипіти десь у куті, щоб на мене й погляд людський не упав».

Отак-ото вдалося врятувати батька-конокрада, а що однорукий злодій – не злодій, то довелося старому шукати іншого заняття. Гануш пішов до ката у підмайстри, а батьки, зазнавши неслави, забрали його брата і покинули рідні краї. Більше він їх не бачив. І лише за яких два десятиліття, коли довелося Ганушу страчувати відразу кількох дезертирів, котрі плундрували

околиці, в одному з них упізнав свого брата. І брат, теж упізнавши його, заплакав, белькочучи: «Бач, бач, як нам довелося здибатися». «Бачу, – відказав Гануш, – але то твій вибір. Бо ти міг бути на моєму місці».

Далі Гануш описував увесь процес своєї катівської науки, зізнаючись, що мусило проминути добрих чотири роки, заки він призвичаївся до всіх тих моторошних видовищ, які довелося йому спостерігати у катівні чи на помості під прангером – цим зловісним кам'яним стовпом з витесаними постатями ката і Феміди, що правив за місце, біля якого відбувалися страти. І далось йому те призвичаєння нелегко. Відсічені голови ввижались ночами, вибалушені закривавлені очі пронизували його крижаним поглядом, безліч голосів дзвеніло в його вухах, і той жакливий настирливий дзвін глушив інші звуки. Він поволі відчував, як втрачає здатність слухати щебіт пташок, навіть найніжніший спів вивільги скидався йому на каркіт ворона, квіти на лугах пахли кров'ю, і навіть вино мало її смак. Після роботи, прийшовши додому, він довго мив руки, тер їх піском, але не встигав сісти за обідній стіл, як відчуття брудних рук знову змушувало його бігти надвір і мити, відмивати кров, яка проступала на долонях. Він гидував цими руками торкатися свого обличчя, руки стали йому чужими, і в той час, як люди зазвичай взагалі не переймаються своїми руками, він увесь час пам'ятав про них, про те, що вони при ньому, що він носить їх при собі і про те, чим вони займалися того чи іншого дня. Він завше старанно спилював нігті, щоб чужа кров не мала куди сховатися, але вона була хитріша за нього. Він голив обличчя і голову, але кров завше знаходила затишне для себе місце, наприклад, вуха чи ніс. Він завше чутливо виявляв її.

Гануша крім усього іншого гнітило те, що, ставши учнем ката, він ураз позбувся всього, чим жили його ровесники, його відцуралися друзі, він із смутком позирав на їхні забави, його, здавалося, навіки покинув сміх, хижа й жорстока тварина поселилася у його душі й підточувала молодість.

Каспер упізнав у цих записках і перші свої відчуття, хоч і не були вони в нього настільки драматичними. Авжеж, сні бували теж страшні, але удень він струшував їх, як дощові краплі, ставився до свого обов'язку, як до звичайної роботи, змусив себе так ставитися. Інакше можна було б і збожеволіти. Різниця між Каспером і Ганушем полягала в тому, що Каспер мав батька ката і змалечку опинився в реаліях, з якими легко змирився. Він не стояв перед вибором, ким бути, він бачив, що кат – це дуже поважна персона, якої всі остерігаються. Касперу хотілося стати таким, як батько, щоб теж гордо проходити вулицями і ловити на собі стривожені погляди. Каспер уже з самого народження не мав ані друзів, ані будь-яких родичів поза батьком. Матері він не знав, і лише незадовго до своєї загибелі батько розповів йому, ким була його мати – звичайна сільська дівчина, яку спокусив синок львівського патриція, що гостював у їхніх краях. «Так, так, синочку, тече в тобі голуба кров», – сміявся батько. А відтак дівчина завагітніла і, намагаючись приховати свій гріх, викинула щойно народжене немовля у річку. «Однак ти не потонув, – провадив далі батько. – Ти був ціпкий хлопчик. Тебе виловили жебраки, витягли, загорнули у свої лахмани і, сподіваючись на винагороду, чимдуж побігли до магістрату. Знайшовся й очевидець, що бачив, як бідна дівчина викидала тебе в річку. Її схопили і присудили до страти. А дитинча я випрохав і забрав до себе. Найняв годувальницю і виростив тебе».

«І що було з моєю матір'ю?», – запитав Каспер тремтливим голосом, передчуваючи страшну відповідь.

«Її втопили. Ось що з нею сталося, – сказав кат і, помовчавши, додав: – Я її запхав у рантух, зав'язав і скинув у воду».

«А перед тим катував?»

«Це називається піддав тортурам. Так. Авжеж. Таке правило. Суд мав довідатися ім'я призвідця тієї напасти».

«І довідався?»

«Вона сказала, що повідомить ім'я лише одному панові бургомістрові на вухо при умові, що він сам вирішить, чи варто його розголошувати. І так сталося. Вона шепнула йому щось, він побілів, і на тому скінчилося. Ніхто того імені більше не почув».

«А яке було ім'я моєї матері?»

«Гедвіга. Вона була вродлива. Ти маєш багато її рис».

Звідтоді Каспера магнітом тягнуло до Львова, хоч він і не уявляв, яким чином може довідатися, хто був його батьком.

Розділ 8. Майстер Малодобрий

Читаючи записки Гануша Корбача, Каспер мимоволі пройнявся жалем до того малого хлопця, обставинами силоміць вирваного зі звичного життя, чужинця серед своїх. Ставши катом, Гануш так само шукав утіх на боці, загулюючи в містечках, де його ще не знали, але львівський кат – фігура солідна, помилуватися його неабиякою майстерністю не раз з'їжджалися роззяви з довколишніх повітів, а тому траплялися випадки, коли його впізнавали і жахалися, що сиділи за одним столом у шинку.

Каспер згадав, як після чергової забави з тією мельничихою у Стрию подався до корчми. І все було добре, він швидко влився до компанії місцевих завсідників, пригостивши їх колійкою пива, але посеред забави раптом влетів захеканий вістовий зі Львова і загукав:

– Пане малодобрий! Вертайтеся хутчій, бо нарешті злапали того розбійника Чугая. Веліли абисьте щодоху гнали назад і стяли його, бо бояться, що знову з в'язниці дремене.

Каспер враз позеленів, помітивши, як очі присутніх пропікають його палючим жаром, як роти їхні кривляться у лайках і прокльонах, але підвівся, кинув на стіл капшук і вийшов. Услід почув знервований гомін, а потім зойкіт шинкаря: «Ну, не цурис? Ну, не цурис? І я з тим шельмою цокався!»

Каспер вискочив із корчми, а потім гнав коня до Львова так немилосердно, що біля самої брами кінь захрипів і, незграбно перебираючи ногами, звалився на землю. Каспер решту дороги до Ратуші подолав бігцем. На майдані попід прангером уже височів поміст, а довкола юрилося повно роззяв. Побачивши ката, юрба пожвавилася і загалайкала, підганяючи його. Каспер піднявся до в'їта й рвонув люто двері. У в'їта від несподіванки засіпалося око.

– Якого дідька?! – заgrimів Каспер. – Якого дідька, я вас питаю, не дасте мені вільної хвилини? Що я – не людина? Засвербіло ім, бачте! Ніби не можна завтра його стратити!

– Е-е, ви той, не кипіть, бо я теж можу скипіти, як треба. Ми того Чугая ловили вже разів п'ять, як не більше, і щоразу він давав дьору. Кажуть, має в долоні таке зілля зашите, котре відчиняє усі замки. Нині рано ймили його в любаски та й не хочемо ризикувати. Ви вже ся не сердьте, файно вам заплатимо. Тобто подвійно.

– То ви б хоч послали якогось кебетнішого! А то ж той дурень на всю корчму «па-ане молодод-обрий»! Бодай йому чорти снилися.

– От за це вибачайте. Ми йому того не поручали, аби галайкав на всю корчму. Можете на ньому зігнати свою злість, коли хочете, але мусите і нас зрозуміти. Хто-хто, а ми спільну мову завше знайдемо. Як-не-як слуги закону, не? І нема над нами судді, крім Бога.

– Чорта, хотіли сказати?

– Цур і пек! Білого дня Того поминаєте. Перехрестіться та й беріться до роботи.

– Що маю з ним зробити? – спитав, тамуючи лють.

– Стяти. Негайно. – Війт одімкнув скриню. – Перевдягайтеся.

– Не хочу. Піду так.

– Що – й клобука не вдягнете?

– Ні.

– Як-то? Кат має завше бути у червонім каптурі, аби його злочинець не зурочив. Такий порядок.

– Від кого маю писка свого ховати? Усі мене й так як облупленого знають. А від уроків я маю свої обереги. Візьму лише шкіряний фартух, щоб кров'ю не затраскатися.

– Гм, як волієте. Фартуха вам вичистили і спереду намастили воском, аби кров так не приставала. То пан Шольц так порадив. Бачив, каже, в Богемії, – війт подав Касперові фартуха й меча.

Катівський Караючий Меч висів у Каспера вдома на стіні, але ще був Меч Відплати, який мав церемоніальні функції і зберігався в приміщенні суду; його ніс суддя перед собою до місця страти, щоб показати свою владу над життям і смертю злочинця. Такі мечі були прикрашені повчальними сюжетами і глибокодумними написами. Катівський меч, успадкований від попереднього ката, був оздоблений розп'яттям та написом:

«Знайшовши це, втратиш, заки знайдеш.
Купивши це, пограбований будеш, заки купиш.
І помреш, заки постарієш».

В окремих випадках для страти використовували і Меч Відплати, коли це стосувалося значних злочинців, і то був саме такий випадок. Каспер ніколи раніше не тримав цього меча в руках. Меч був завдовжки з лікоть і важчим за Караючий Меч, на ньому з одного боку була зображена шибениця з повішеним, а з другого – стражденна Свята Катерина. Нижче уздовж лева писалося:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/uriy-vinnichuk/aptekar/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Мальвазія – вино з однойменного винограду, що росте на Середземномор'ї.

2

Цаль – як і дюйм – 2,54 см.

3

Зиморович Бартоломей (1597–1677) – львівський поет, історик і бургомістр. Перед посадою бургомістра тривалий час був лавником і правником.

4

«Під Крилатим Оленем» – цей будинок стояв на місці теперішнього будинку № 45 на розі Ринку і Друкарської.

5

Пушка – кругла бляшанка з накривкою.

6

Тузинь – дюжина.

7

Меркурій – ртуть.